

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

***POSTAVENÍ A PŮSOBENÍ ČESKÉ STRANY AGRÁRNÍ
DO ROKU 1918***

Bakalářská práce

Autor: Lexa Alois

Olomouc, 2017

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně za použití uvedených pramenů a literatury uvedených v bibliografii práce.

V Olomouci 21. srpna 2017

Alois Lexa

Podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat paní doc. Mgr. Radmile Švaříčkové Slabákové, Ph.D. za cenné rady a podněty při vedení mé práce.

Obsah

1. Úvod.....	4
2. Situace před vznikem strany.....	6
2.1 Počátky agrárního hnutí v Čechách	10
2.2 Počátky agrárního hnutí na Moravě.....	13
3. Vznik jednotné České strany agrární	16
4. Agrární program	18
5. Působení České strany agrární do vypuknutí 1. světové války	21
5.1 Boj mezi řepaři a cukrovarníky	22
5.2 Volební úspěchy v letech 1905-1908	24
5.3 Mladá generace agrárního dorostu	27
5.4 Volební úspěchy v letech 1909-1914	29
5.5 Finance strany.....	33
5.6 Struktura strany těsně před 1. světovou válkou (v roce 1913)	34
5.7 Agrární tisk.....	35
6. Činnost České strany agrární během 1. světové války	37
6.1 Agrarismus na Slovensku	41
7. Závěr.....	43
Seznam použité literatury a pramenů	45
Resume	46

1. Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si záměrně vybral Českou stranu agrární, jelikož tato strana dokázala poměrně za krátkou dobu, a to ještě před 1. světovou válkou osvobodit zemědělský lid z liberalismu a načež se stala z pozice outsidera vedoucí politickou silou v demokratickém státě mezi oběma válkami. Navíc pocházím z Prostějova, který se nachází v regionu Haná. Tato strana měla v tomto regionu poměrně silné zastoupení.

Zrod agrárního hnutí lze hledat od roku 1848, kdy bylo zrušeno poddanství. Poté vzniká celá řada zemědělských organizací. Nejdříve se tyto zemědělské organizace zaměřily na rozšíření učenosti, taktéž i na pozvednutí technické úrovně zemědělské výroby, což zahrnovalo i samotné technologie. Teprve v další etapě došlo k rozšíření působnosti a hlavně k modernizaci života na venkově. Ovšem postupně bylo stále více zjevné, že se budou muset nevyhnutelné formy pomoci zemědělství a venkovu doplnit o politické prostředky.

V českých zemích se ve druhé polovině 19. století hledaly podmínky k oprávněnosti k osamostatnění agrárního politického hnutí v podobě založení strany. Opakovaly se starší formulace o zklamání z politiky národních stran, jelikož často sklízely neúspěch v jazykovém a státoprávním zápase a hlavně zklamaly při obhajování hospodářských zájmů selského stavu. Kritice byl tehdy podroben hospodářský liberalismus, poněvadž ten právě vedl k opomenutí obrany práv sedláků. A právě proto je vznik strany přirozeným aktem obrany hospodářsky slabých proti politicky silnějším. Dá se tedy konstatovat, že agrární otázka se stala zároveň dle Harny a Laciny otázkou českou. Lépe řečeno spása a rozmach českého zemědělství byly předpokladem k dosažení hospodářské síly národa a základem jeho existence.¹

Důležitá je pro tuto bakalářskou práci samotná definice agrarismu, kterou nalezneme v Ottově slovníku naučném z doby ČSR (1930): „Agrarismus je politické, hospodářské sociální hnutí všech, kdo hlásají, že půda a její řád mají rozhodující význam pro národ, stát a

¹ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007. s. 15.

lidstvo. Podle nich je půda základním zdrojem všeho života a zemědělství je základ celého společenského zřízení a veškeré hospodářské činnosti“.² Antonín Švehla pozdější předseda České strany agrární formuloval český agrarismus jako národní myšlenku: vše bylo Čechům vzato: svoboda, víra, majetek a šlechta, jenom ne láska k půdě. Dle Švehly byla půda jiskra, která zapálí oheň, který vše oživí.³

K napsání této bakalářské práce jsem využil knihy řady spisovatelů: Čapka F., Slezáka L.⁴ – jejich publikace je úzce zaměřena na cukrovarnictví, což ovšem úzce souvisí i se vznikem České strany agrární, dále od Dostála jsem čerpal z *Agrární strany* a jeho publikaci o *Švehlovi*.^{5 6} Mnoho věcí jsem čerpal z knihy *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938* od Josefa Harny a Vlastislava Laciny⁷. Posloužila mi i kniha *O Agrárnický stát* od Eduarda a Zdeňky Kučerové, která je ovlivněna dobou svého vzniku⁸. Vznikla v polovině 50. let. Využil jsem rovněž monografii Jiřího Malíře, která se zabývá vývojem politických stran na Moravě od 2. poloviny 19. století do 1. světové války.⁹ Agrárním hnutím se společně s postavou A. Švehly zabýval americký historik Daniel. E. Miller.¹⁰ Zajímavá je publikace od J. Rychlíka, L. Holečka, Michal Pehra a kol., která se věnovala tématu agrarismu ve střední a východní Evropě.¹¹ Posloužila mi i doposud největší monografie zabývající se dějinami agrarismu a postavou agrárního představitele Rudolfa Berana od českého historika Rokoského.¹² Rovněž jsem využil i knihu V. Vondrušky *Osudy agrárního politického hnutí*¹³. Situaci české společnosti od roku 1848 do roku 1918 náležitě vylíčil ve svém díle Otto Urban.¹⁴ V neposlední řadě jsem použil jako pramen *Program České*

² Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 7.

³ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 68.

⁴ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011.

⁵ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998.

⁶ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990.

⁷ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007.

⁸ Kučera Eduard, Kučerová Zdeňka.: *O Agrárnický stát*. Praha 1955.

⁹ Malíř, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996.

¹⁰ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001.

¹¹ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015.

¹² Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011.

¹³ Vondruška V.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990.

¹⁴ Urban Otto.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982.

*strany agrární 1903-1905*¹⁵, dále *Program české strany agrární pro Moravu a Slezsko*¹⁶.

Využil jsem rovněž jako pramen *Sjezdovou zprávu o činnosti České strany agrární v letech 1912-1913*¹⁷, *Zpráva o činnosti dorostu v letech 1912-1913*¹⁸ a z agrárního tisku *Venkov*¹⁹ a *Rozkvět*.²⁰

Ještě v roce 1998 se historik Jaroslav Rokoský v Olomouci se zřejmou skepsí vyjádřil, že výsledky zabývající se studiem dějin agrárního hnutí v českých zemích lze zřejmě brát za uzavřenou historickou kapitolu. Jeho prohlášení upoutalo pozornost odborné veřejnosti a zvýšil se zájem o dějiny agrárního hnutí. Ke konci 90. let a na přelomu století došlo ke zvýšenému zájmu o dějiny agrarismu, který je spjatý s Českou stranou agrární. Pozornost k tomuto tématu neutichá ještě dnes, jak mezi historiky, tak mezi laiky.

Ve své práci se pokusím zodpovědět tyto otázky: Co podnítilo vznik České strany agrární? Jaké měla počátky strana v Čechách a na Moravě? Jaký vliv na stranu měla osobnost A. Švehly? Jak je možné, že tato strana se během krátkého období stala nejsilnější? Jaký měla strana program?

2. Situace před vznikem strany

V období národního obrození v 18. a 19. století získal národ, jmenovitě ve svých vzdělaných a středních vrstvách, přípravu pro politický ruch po revolučním roce 1848, který ukončil dlouholetou éru poddanství a otevřel dveře ústavnosti v rakouské říši. Obyvatelstvo v Českých zemích se však uplatňovalo v politice, jen pokud se jednalo o majetnější vrstvy. Až do devadesátých let 19. století volební řády přiznávaly politická práva pouze šlechtě, která

¹⁵ *Program České strany agrární*. Praha 1903.

¹⁶ *Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko*. Olomouc 1905.

¹⁷ *Sjezdová zpráva o činnosti České strany agrární v letech 1912-1913*. Praha 1913.

¹⁸ *Zpráva o činnosti dorostu v letech 1912-1913*. Praha 1913.

¹⁹ *Venkov* (29.3.1906; 1.9.1909; 23.5.1914; 24.5.1914; 29.6.1914; 12.7.1914)

²⁰ *Rozkvět* (20.7.1909)

svým velkostatkářským složením byla jedním táborem. Dále pak majetnému měšťanstvu, které se středními selskými živly bylo druhým táborem.²¹

Po roce 1848, kdy se formovalo samostatné české politické hnutí, stál venkov zpočátku stranou tohoto dění. Na vesnicích tehdy probíhaly bouřlivé změny, které s sebou neslo zrušení poddanství a definitivní zánik roboty. Někdy se proto třetí čtvrtina 19. století označuje za dobu, kdy došlo k vyvrcholení zemědělské produkce.²²

Politické strany začaly vznikat v druhé polovině 19. století, formovaly se a zvětšovaly se před válkami i v průběhu válek a jako tradiční proudy ve stranickém rozvrstvení vstoupily do demokratického života státu. Snaha politických stran směřovala k ovlivnění správy a zákonodárství podle svých programových zásad a snah.²³

Zatímco ve městech již probíhal aktivní politický zápas, neboť města k němu měla lepší podmínky, venkov k němu teprve dozrával. Měnil se rychle hospodářsky, sociálně a též názorově. Mnohé z problémů důležitých ve veřejném životě pro města byly pro venkov ještě druhořadé. Bylo by mylné se domnívat, že venkov zůstával zcela stranou dění. Mnozí rolníci již tehdy politický život sledovali a v rámci liberálního hnutí se do něj aktivně zapojovali, ať již šlo o petice venkovského lidu v roce 1848, případně o účast v národních poutích, jimiž podporovali boj za obnovení historických práv českého národa.²⁴

Právě liberalismus ovlivňoval veřejné mínění včetně politiky. Liberalismus podporoval totiž volný obchod a volné podnikání. Hlásal zásadu neomezené volnosti a svobody pro jednotlivce, která se dostala do nekontrolovatelné hospodářské soutěže. Nositelé této éry, obchodníci a průmyslníci, se stali nejdůležitější složkou v hospodářství. V této době byla v českých zemích pouze jedna celonárodní strana nesoucí název Národní strana, která byla podporovatelkou idejí liberalismu. Dle Dostála na těchto idejích strádali právě zemědělci. Nebyli v této době připraveni organizačně k ochraně svých zájmů. Stávali se lehkou obětí tohoto systému. Zato průmyslníci a obchodníci z tohoto systému profitovali.²⁵

Rozmach národohospodářský, navozený liberalismem, postihl i samotné rolnictvo. Výrobní poměry, hlavně však tření s volným dovozem drtivě stlačovaly ceny zemědělské výroby (jmenovitě obilí). Způsobovalo to velkou zadluženost rolnických závodů, které navíc

²¹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 9.

²² Tamtéž, s. 8.

²³ Tamtéž, s. 9.

²⁴ Vondruška V.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 8.

²⁵ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 11.

po dlouhou dobu nesly tíži uzákoněných vyvazovacích povinností z roboty. Liberalismus sice osvobodil rolníka z poddanských povinností, rolník se však v takové ožehavé situaci stal brzkou obětí volných hospodářských sil a neměl žádnou ochranu.²⁶

Počátky agrárních stran lze spatřovat v jednotlivých částech Evropy v 18. a následujícím 19. století. Tehdy dochází ve společnosti k industrializaci a urbanizaci. Ovšem právě průmyslová revoluce, která vedla k rozvoji obchodu, dopravní infrastruktury a stoupajícímu konkurenčnímu tlaku na agrárním trhu byla příčinou nově vzniklého konfliktu města proti venkovu. Můžeme konstatovat, že socio-ekonomické, tak i kulturně-mentalitní příčiny hrály roli při zrodu agrárního hnutí a následném usazením mezi politickými stranami. Je nutné poznamenat, že agrární strany často vznikaly již z vzniklých politických stran uvnitř. Většinou se jednalo o konzervativní či liberální politické strany. Za příklad lze uvést strany severské, popřípadě středoevropské včetně české. Ta vznikla v liberální straně mladočechů.²⁷

Veliký význam pro vznik samostatného politického hnutí venkova měl hospodářský vývoj. Po letech plynulého hospodářského rozkvětu udeřila v polovině osmdesátých let 19. století české země obilnářská cenová krize (ceny pšenice klesly ve srovnání s polovinou sedmdesátých let až na dvě třetiny) a rovněž cyklická cukrovarnická krize.²⁸ Předtím došlo ke krizi obchodní, průmyslové a bankovní, která vyústila krachem vídeňské burzy v roce 1873. Zámořské oblasti produkovaly příliš mnoho zemědělských produktů. Jejich nadprodukce vytvářela obrovský tlak na evropský trh, mj. i na rakouský trh. K americké nadprodukci obilí se přidružila i konkurence z Ruska, Argentiny a také z Rumunska. Obilná krize přetrvala v českých zemích až do začátku nového století. Kromě obilnářství utrpělo krizí i pěstování cukrové řepy. Ta měla veliký význam pro Rakousko včetně českých zemí. Prudce se zhoršovalo postavení zemědělského obyvatelstva. Krize se podepsala i na důchodech rolnictva, avšak jejich povinnosti přetrvávaly. Krize se projevila rovněž na celkovém zadlužení rolnictva, které často vyústilo v neschopnost splácet své pohledávky. Nakonec docházelo k dražbě, která byla spojená s parcelářstvím.^{29 30} Pocit existenční nejistoty podnítil na venkově zájem o politiku. Zemědělci si totiž začali uvědomovat, že pouze podpora

²⁶ Dostál, V.: *Agrární strana*, s. 12.

²⁷ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 27.

²⁸ Vondruška V.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 9.

²⁹ *Parceláři*: jednalo se o spekulanty s půdou, kteří ji levně nakoupili. Poté ji rozparcelovali na menší části a prodávali ji se ziskem

³⁰ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 17. a Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 10.

národních a vlasteneckých cílů nestačí, nýbrž že je třeba síly věnovat také na ochranu vlastních hospodářských zájmů.³¹

Zadlužení zemědělců bylo výhradně problémem malého a středního zemědělského majetku. Velkostatku se to netýkalo, jelikož využíval vlastní zemědělskou výrobu se zemědělským průmyslem a lesním hospodářstvím.³² Tyto krizové poměry v poslední čtvrtině 19. století probudily stavovské sebevědomí ve vzdělaném rolnictvu, které se snažilo najít východisko pro venkov. Snažili se najít cestu, jak politicky uvědomit venkov.³³

Agrární hnutí se nejprve ujímalo od roku 1876 v Německu, což vyústilo ve vznik politické strany Bund der Landwirte. V Habsburské monarchii lze za počátky označovat rok 1876, kdy byl vydán říšský spolkový a shromažďovací zákon a v roce 1873 zákon o hospodářských společenstvech. Tento zákon podnítil zakládání zemědělských spolků, dále vznikaly organizace na zvelebování zemědělské výroby, družstevní a úvěrové organizace.³⁴

Hospodářská situace a sociální tíseň vyplývající ze zadluženosti byly rolnictvu v Českých zemích v roce 1899 impulsem k založení vlastní strany nesoucí název České strany agrární, která měla sloužit k ochraně rolnických a stavovských zájmů.³⁵

Únorová ústava z roku 1861 vytvořila tři volební kurie (velkostatku, venkova a měst). V roce 1873 nastala první volební reforma, která vedla k rozšíření volebního práva. Byla snížena částka, aby mohlo volit více lidí a také bylo zavedeno přímé volební právo do říšské rady. Do roku 1896 existovaly čtyři volební kurie: 1) velkostatkářská, 2) obchodní a živnostenské komory, 3) měst a 4) venkova. V městské kurii a venkovské kurii byl požadavek na platbu minimální daně. Teprve až v roce 1896 byla vytvořena další kurie, pátá – tzv. všeobecná, s voliči nad 24 let.³⁶ Z účasti na volbách byly kromě nezletilých vyloučeny následující skupiny. Jednalo se o vojáky a příslušníky ozbrojených sil, nesvéprávné osoby, osoby v chudinské péči a vězně (ti přišli o volební právo na základě trestné činnosti).³⁷ Uzákoněním všeobecného práva volebního v roce 1907 se změnilo rozložení politických sil

³¹ Vondruška V.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 9.

³² Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 17.

³³ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 18.

³⁴ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 11.

³⁵ Dostál, V.: *Agrární strana*, s. 12.

³⁶ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 9.

³⁷ Urban Otto.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 531.

ve prospěch průmyslového dělnictva, rolnického stavu a širokých vrstev občanstva včetně těch venkovských.³⁸

Stein Rokkan uvádí čtyři příznivé podmínky pro vznik agrárních stran:

- 1) Menší význam měst a obchodně-průmyslových center, včetně jejich elit, kdy v období volebních reforem se míří k rozšíření volebního práva na všechny skupiny společnosti;
- 2) Agrární komunita je tvořena z velké části nezávislými hospodařícími zemědělci, jejichž majetková a společenská pozice je poměrně slušná, přičemž tato skupina je dostatečně početná;
- 3) Mezi městem a venkovem existují silné názorové překážky v pohledu na hospodářskou politiku, a to zejména v tom, že venkov se staví odmítavě či alespoň vlažně k tržním mechanismům v zemědělství. Naopak venkov podporuje existenci překážek v oblasti mezinárodního obchodu zemědělskými komoditami;
- 4) Poměrně malý význam má katolická církev a z jejího ideového a politického vybavení čerpající politické formace.³⁹

2.1 Počátky agrárního hnutí v Čechách

Ještě v počátečním stadiu relativně dlouho před založením strany, zasáhlo agrární hnutí do vývoje české politické scény. Staročeská strana neboli (Národní strana) jako hlavní představitelka české politiky, nedokázala dostatečně reagovat na potřeby zemědělství. A proto ztrácela postupně podporu venkovských voličů, kteří přesouvali svou přízeň k mladočeské straně (Národní strana svobodomyslná). To vedlo k oslabení strany a nakonec k naprostému propadu staročeské strany ve volbách na přelomu 80. a 90. let 19. století.⁴⁰

³⁸ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 9.

³⁹ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 28.

⁴⁰ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 14.

Téměř současně se objevovaly první snahy o přímý vstup rolnictva do české politiky. To se odrazilo i v zaměření činnosti řady už existujících zájmových organizací. Hospodářské (tj. rolnické) spolky, kluby, besedy či sdružení vedle původní péče o šíření pokroku v zemědělské výrobě, stále častěji vystupovaly s požadavkem reformy zákonodárství a veřejné správy v zájmu zemědělství. Spolky vznikající od 80. let pod záštitou mladočeské strany stále více konkurovaly starším organizacím, které byly ovládány staročechy. Postupně rostlo jejich sebevědomí. Tak například na regionálním sjezdu rolnických spolků v Chrudimi v roce 1876 byla poprvé přijata rezoluce žádající vytvoření samostatné strany sdružující agrárníky. Toto volání se prozatím neseťkalo s úspěchem, neboť pro tento krok neexistovaly ještě příhodné podmínky.⁴¹

V Čechách se uskutečnilo několik podobných pokusů. Jejich spojení do jednotného proudu bránilo relativně malé propojení regionů, ale především soupeření staročeské a mladočeské strany. Z hlediska formulování ideologie a programu českého agrarismu měly v počátcích největší význam aktivity spojené s osobou Alfonse Šťastného. Za spoluúčasti Šťastného vznikla již v roce 1881 v Písku Jihočeská jednota hospodářská. V příštích letech se samotný Šťastný snažil o sjednocení s dalšími spolky s cílem vytvořit zemskou jednotu. Narazil na protivníky jiných ambiciózních organizátorů, především Jana Antonína Prokūpka, který usiloval o rekonstrukci už existující zájmové organizace (Hospodářského spolku). Ten byl tehdy ovládán staročechy a velkostatkáři. Přes tuto konkurenci založil v roce 1889 A. Šťastný spolu s Janem Ratajem Selskou jednotu pro království české. Jejím orgánem byly Selské noviny, které vedl sám A. Šťastný.⁴² Ta však byla v roce 1890 úředně rozpuštěna.⁴³ Rok poté obnovila svou činnost jako Zemská selská jednota pro Království české.⁴⁴

V Čechách existovaly v roce 1896 tři vedoucí hospodářsko-politické organizace: Zemská selská jednota (Šťastný), Selská župa Středočeská (Kubr) a Jednota východočeská (Udržal). Pouze Zemská selská jednota byla samostatná, další dvě organizace byly součástí mladočeské strany.⁴⁵

Ve druhé polovině 90. let nabyly již snahy o vytvoření agrární politické strany výraznější obrysy. Zástupci Selské středočeské župy přejmenovali svou organizaci dne (27.

⁴¹ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 14.

⁴² Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 12.

⁴³ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 14.

⁴⁴ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 21.

⁴⁵ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 12.

prosince 1896) na Sdružení českých zemědělců pro království české, které zpočátku působilo v součinnosti s mladočeskou stranou.⁴⁶ Sdružení nebylo politickou stranou, avšak mělo politický program. Sdružení bylo součástí mladočeské strany.⁴⁷ Jeho protagonisté, Stanislav Kubr (předseda), Antonín Švehla st. (místopředseda – staročech), Emanuel Hrubý, Karel Prášek, Jan Antonín Prokůpek a další založili tiskařské družstvo a začali vydávat týdeník *Obrana zemědělců*, první agrární periodikum, které vykazovalo jistou časovou stabilitu a které se stalo koncentračním faktorem pro další formování agrárního hnutí.⁴⁸ Redaktorem týdeníku *Obrana zemědělců* byl Emanuel Hrubý.⁴⁹

V politice se zemědělci uchýlovali k mladočechům, nejpoblíbenějším představitelům českého národa, kteří byli pro sedláky logickými spojenci. Mladočeši totiž prosazovali politický a ekonomický liberalismus a obnovu českého státního práva. Vztahy mezi mladočechy a zemědělci nebyly vždy skvělé, jelikož mladočeši nevěnovali velkou pozornost hospodářským otázkám.⁵⁰

Když rolníci nenašli politickou podporu u staročechů ani u mladočechů (Sdružení českých zemědělců vystoupilo ze svazku s mladočechy v roce 1899) rozhodli se „konat samostatně“. Mladočechy nezajímaly zemědělské problémy.⁵¹

Sdružení českých zemědělců pro království české se dne 6. ledna 1899 se prohlásilo samostatnou stranou, která začala téměř od vzniku, alespoň neoficiálně, užívat název Česká strana agrární.⁵² Sdružovala selské vrstvy středních a velkých sedláků v Čechách.⁵³ Tou dobou pokračovala v úzké součinnosti s hnutím v Čechách krystalizace rolnické politické strany i na Moravě.⁵⁴

⁴⁶ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 15 a Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 36.

⁴⁷ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 21.

⁴⁸ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 14-15.

⁴⁹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 21.

⁵⁰ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s.33.

⁵¹ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 81.

⁵² Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 15.

⁵³ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 98.

⁵⁴ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 15.

Česká strana agrární měla v zakladatelích funkcionářích Sdružení českých zemědělců již od samého začátku schopné vůdce. Byli to vesměs praktičtí, pokrokoví sedláci, obeznalí v problémech zemědělství, byli dobří organizátoři a dobří řečníci, kteří uměli rolnické problémy a požadavky v rámci národního hospodářství jasně formulovat, i když často velmi útočně. Tato generace průkopníků agrárního hnutí se rychle rozrostla do početného sboru funkcionářů vybavených odborně a politicky. Poměry v tehdejší zemědělství byly tak výrazně krizové, že přívrženců rychle přibývalo. Bylo to zásluhou nejen dobře vedené Obrany zemědělců, ale také díky styku funkcionářů Sdružení – a nyní již České strany agrární – s venkovem na schůzích, poradách vlastních organizačních složek a na shromážděních hospodářských spolků, družstev a odborných organizací.⁵⁵

2.2 Počátky agrárního hnutí na Moravě

Na Moravě vzniklo agrární hnutí obdobně jako v Čechách odpovědí na složitou situaci, do které se dostalo rolnické obyvatelstvo po zrušení poddanství v roce 1848. Reakcí na agrární krizi ze 70. a 80. let, které postihly hlavně výrobce cukrovky a obilí, bylo v některých oblastech intenzivnější spolčování. Docházelo k tomu na základě závislosti na odbytu těchto dvou komodit (cukr, obilí) u drobných a středních statků. Zájmová spolčování nebylo omezeno hranicemi politických okresů a navíc se jich mohli účastnit i nečlenové.⁵⁶

Významnou roli při etablování agrárního hnutí na Moravě měla střední část Moravy tzv. Haná. Zde se soustředila většina podnikatelských aktivit, ať už se jednalo o organizační nebo akciové aktivity. Významná role této oblasti byla dána více faktory. Nejprve se jednalo o příhodné podmínky pro pěstování plodin (cukrovka, chmel, ječmen), kdy tyto průmyslové plodiny daly možnost rychlému rozvoji zpracovatelského průmyslu a hlavně Haná, byla jedinečná, co se týče složení obyvatelstva. Češi byli v těchto venkovských okresech kompaktní národnostní strukturou čítající více než 90 % veškerého obyvatelstva. Z této oblasti pocházela řada významných představitelů, kteří se postarali o vznik agrární ideologie (F. Skopalík, J. Vysloužil, J.R. Demel, J. Vychodil atd.)⁵⁷

⁵⁵ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 23.

⁵⁶ Malíř, Jirí: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 191.

⁵⁷ Tamtéž, s. 191.

Za počátky stavovského agrárního hnutí směřující k politické nezávislosti a postupu lze datovat už od 70 let. Tyto snahy jsou spojeny s činností poslanců J. R. Demla, I. Vrby a L. Kubaly.⁵⁸ Na Moravě byli totiž zemědělci většinou přívrženci staročeské strany a přízeň k ní si zachovali déle než v Čechách.⁵⁹

K založení agrární strany na Moravě dochází později než v Čechách. Sice už 22. září 1883 byla v Olomouci ustavena, z iniciativy Jana Rudolfa Demela, zemědělského buditele a vůdce moravského rolnictva zvláště v letech 1860-1885, první stavovská rolnická politická organizace - Českomoravský spolek selský pro Moravu, avšak se silným vlivem staročechů.⁶⁰

Jan Rudolf Demel do roku 1883 stál v čele snahy o emancipaci agrárního hnutí na Moravě. Byl vydavatelem listu Pozor, který vznikl v roce 1871 z listu Moravský hospodář. Získal si prestiž svými aktivitami v rámci vznikajícího agrárního hnutí. Týkalo se to rozšíření rolnického družstevnictví a založení na Moravě. Neopomenul ani vzdělávání a podnikání mezi rolnictvem. Svými aktivitami přispěl v povznesení regionu Haná. Od roku 1882 prosazoval založení Zemědělské rady, čímž si získal nové přívržence. Tomuto kroku nebyli nakloněni rolničtí poslanci národní strany. Ti nechtěli připustit osamostatnění agrárního hnutí.⁶¹

Předsedou Českomoravského spolku selského pro Moravu byl sedlák Josef Vychodil.⁶² Spolek měl již v roce 1885 přes 2500 členů, ovšem nedokázal sjednotit agrární hnutí do politické strany. Tento spolek to měl od začátku nelehké. Panovala tu jednak nedůvěra starších rolnických korporací, ale i konflikty pramenící z převahy a preferování rolnických předáků z Hané. To zapříčinilo nemožnost tomuto spolku stát se představitelem celého agrárního hnutí.⁶³ V době narůstajícího působení spolku na venkovské obyvatelstvo Moravy se rozhodla vídeňská vláda k 1. únoru 1890 spolek rozpustit, a to pro „nerespektování litery stanov“. Po několika měsících, dne 14. září 1890, jej nahradilo nové rolnické společenství – Ústřední rolnická jednota pro Moravu, která se po dvou letech (4. září 1892)

⁵⁸ Tamtéž, s. 192.

⁵⁹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 22.

⁶⁰ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 81.

⁶¹ Malíř, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 192.

⁶² Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 99.

⁶³ Malíř, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 193.

přeměnila na Selskou jednotu pro Moravu a Slezsko. Jednota se politicky přimkla k mladočesky orientované Neodvislé straně lidu na Moravě (lidové straně), vedené A. Stránským, a na jejích kandidátkách se prosazovala během zemských a říšských voleb. V říjnových volbách roku 1902 získala v moravském sněmu nejvíce mandátů z českých stran, přičemž ji tehdy volila většina zemědělské části moravské vesnice.⁶⁴

Od roku 1904 se mezi vedoucími protagonisty moravského rolnictva prosadilo přesvědčení o nutnosti vytvořit (podle příkladu v Čechách) samostatnou politickou organizaci. Z iniciativy Selské jednoty se konala v únoru 1904 v Přerově porada stoupenců k založení moravské agrární strany, na které byl ustaven přípravný výbor v čele se statkářem Janem Vacou z obce Příkazy na Olomoucku. Výbor na několika poradách vypracoval jednací řád a program strany (jeho politickou a sociální část sestavil Kuneš Sonntag, hospodářskou Jan Vaca a kulturní připadla redaktoru Františkovi Obrtelovi). Dokumenty byly přijaty na velké schůzi moravského rolnictva dne 11. prosince 1904 v Přerově, na kterou se dostavilo více než 100 zájemců, mezi nimi nechyběli ani zástupci ze Slezska. Za Českou agrární stranu byl přítomen předák agrárních poslanců K. Prášek. Na schůzi bylo přijato svolání Českému rolnictvu Moravy a Slezska, které přečetl J. Vaca. Důrazně v něm bylo požadováno založení samostatné stavovské strany rolnictva, jako odpověď těm, kteří hlásali, že to bude znamenat drobení sil, protože o zájmy rolnictva se starají (údajně) již existující politické strany a že navíc mezi rolnictvem není dost vzdělaných osobností schopných postavit se do jejich čela.⁶⁵

Pak už vedla cesta k olomouckému ustavujícímu sjezdu 27. prosince 1904, na němž byla po bouřlivém průběhu oficiálně založena Moravskoslezská agrární strana, čímž vyvrcholilo formování agrárního politického hnutí na Moravě. Územně strana brzy překročila práh tradiční oblasti agrárního hnutí na Hané a v roce 1911 zahrnula plně i Slezsko. Ústředním tiskovým orgánem se staly Selské listy.⁶⁶

Moravskoslezská agrární strana dosahovala ihned v prvních letech po ustanovení výjimečných organizačních i politických úspěchů. Rychle se jí podařilo vybudovat hustou síť důvěrníků (v polovině roku 1905 se nacházela již ve 30 okresech). Oficiální deník Selské listy dokázal rychle oslovit budoucí nové členy z řad rolnictva. Roku 1906 postavila tato strana v zemských volbách 21 kandidátů. Celkem získala 14 mandátů a naráz se stala třetí nejsilnější

⁶⁴ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 81.

⁶⁵ Tamtéž, s. 82.

⁶⁶ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 82.

stranou na Moravě (lidovci, katolíci). Úspěch byl zopakován i v říšských volbách, kdy získaly celkem 17 % českých hlasů a 4 mandáty.⁶⁷

Založení samostatné agrární strany představovalo pro Moravu a Slezsko zlomový okamžik. Na politickou scénu vstoupil subjekt, který představoval především pro katolickou národní stranu na Moravě a ve Slezsku (1896), ale i pro Moravskoslezskou křesťansko-sociální stranu⁶⁸, jež se do té doby těšily velké podpoře venkovského voličstva, nebezpečného politického protivníka. I po vzniku Moravskoslezské agrární strany se snažila katolická strana vystupovat jako obhájkyně rolnických zájmu, což se projevilo 15. května 1905 v Brně, kde její vedení ustavilo Selskou jednotu lidové strany. Další vývoj však na moravském venkově nahrával České straně agrární.⁶⁹

3. Vznik jednotné České strany agrární

Vzájemné styky zemědělců z Čech, Moravy a Slezska vedly k rozhodnutí spojit se a vytvořit jednu politickou stranu pro celé české země. K završení sjednocovacích jednání mezi Čechami a Moravou nastalo 16. května 1905 v Praze, kde byla ustavena jednotná Československá strana agrární.⁷⁰ Obvykle se však pro ni používal název Česká strana agrární.⁷¹ Předsedou ústředního výboru strany se stal poslanec Josef Žďárský, místopředsedy byli zvoleni Jan Vaca a Karel Prášek. Ve společném ústředním výkonném výboru zasedali představitelé Čech, Moravy a Slezska zastoupeni na základě klíče 5:3:1. Agrárníky z Moravy zastupovali Jan Vaca, Kuneš Sonntag a Antonín Tymich a Slezsko Josef Pater.⁷²

Bylo obrovskou organizační výhodou pro novou stranu – a také výhodou propagační, že mohla navázat na existující zemědělské spolky a získat jejich funkcionáře ke spolupráci.

⁶⁷ Malíř, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 201.

⁶⁸ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 100.

⁶⁹ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 83.

⁷⁰ Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 83.

⁷¹ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 15.

⁷² Čapka F., Slezák L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 83.

Obzvláště významné bylo rolnické družstevnictví, v té době už značně rozvinuté co se týče zemědělské svépomoci. Tehdy existovala celá řada družstev: nákupní, prodejní, strojní a obzvláště ústavy lidového peněžnictví – kampeličky⁷³. Kromě kampeliček existovala celá řada neúvěrových družstev. Nejvíce rozšířené bylo výrobní družstvo (mlékárny, lihovary, sýpky, pivovary a zpracovatelské závody). Obchodní a nákupní družstva zajišťovala pro členy zboží, navíc skladovala, zpracovávala, ale i prodávala rolnické produkty. Strojní družstva byla oblíbená mezi pěstiteli cukrovky a obilí, jelikož umožňovala rolníkům sdružovat prostředky za účelem mechanizace. První tři neúvěrová družstva vznikla v roce 1900 a již v roce 1906 jich bylo takových družstev 216. Všechna rolnická družstva byla organizována v Ústřední jednotě hospodářských družstev se sídlem v Praze.⁷⁴ Jejich funkcionářské sbory a členské řády se staly vnímavými pro program České strany agrární. Ve svých začátcích neměla Česká strana agrární široký program, a ani jej nemohla mít, poněvadž její založení vzešlo z živelného boje za ochranu stavu proti tíživým poměrům.⁷⁵

Mezi jedny z nejvýznamnějších ekonomických svazků svazku patřilo pro Českou stranu agrární sepětí s družstvy. Tyto družstva dostávaly podporu od všech oddělení strany. Na přelomu století se účastnili jednotlivci z různých politických stran zakládání zemědělských úvěrových a výrobních družstev, ovšem brzy se stali převažující silou v tomto hnutí samotní agrárníci.⁷⁶

Zemské organizace se i nadále vyvíjely samostatně, a to nejen pokud se zemské politiky týká. Celkové směřování České strany agrární v Čechách a na Moravě, určené společnými hospodářskými zájmy, jejichž výrazem byla integrace jejich zemských hospodářských a zájmových korporací do svazu pro všechny české země, se příliš nelišilo. Po prosazení Švehlova pokrokového křídla v Čechách a Sonntagova na Moravě proti konzervativním frakcím K. Práška, resp. J. Vacy, se obě strany ještě více sblížily, přesto však v politickém postupu moravských a českých agrárníků existovaly některé diference, zvláště při postupu na půdě říšské rady. Poslanecká reprezentace moravských agrárníků od počátku

⁷³ Mezi nejoblíbenější typ družstva patřila spořitelní družstva založená na modelu Wilhelma Raiffeisena z Německa. Tyto tzv. kampeličky pojmenované podle svého propagátora Cyrila Kampelíka se staly velice oblíbené. Jejich počet enormně vzrůstal (v roce 1896 47, v roce 1900 už 374 a v roce 1906 již 1042 kampeliček)

⁷⁴ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s.41.

⁷⁵ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 24.

⁷⁶ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s.41.

projevovala větší smysl pro pokrokověji laděnou politiku, takže s nimi v roce 1907 T.G. Masaryk dokonce jednal o společném poslaneckém sdružení.⁷⁷

Někteří ze zakladatelů strany si od začátku uvědomovali, že se mění podmínky pro politické stranictví a prosadili svou koncepci budovat ji jako masovou politickou organizaci. Přinutilo je k tomu především postupné rozšiřování volebního práva, kdy hrál stále větší roli počet přívrženců, případně členů strany. Zároveň byl také kladen důraz na organizační výstavbu, neboť jen prostřednictvím organizace bylo možné masu řídit a orientovat potřebným směrem. Vůdce strany se nikterak netajil tím, že napodobili organizační principy sociální demokracie, přitom ovšem ponechávali jistý prostor pro méně vyhraněné stoupence. Agrárníci zakládali i nadále zájmové a přidružené organizace, kteří ideově i organizačně ovládali a využívali je pro získání a připoutání nových i stávajících přívrženců, kteří se nechtěli přímo angažovat v politice.⁷⁸

4. Agrární program

Přestože v praktické politice strany převládal pragmatismus, vedoucí představitelé agrárního hnutí pokládali vždy program za jeden z neúčinnějších nástrojů k získávání přívrženců a věnovali jeho formulacím značnou pozornost. V hlubokých začátcích hnutí, ještě před založením strany, měl významný podíl na formulování programových postulátů agrárního hnutí Alfons Šťastný. Nejen že se sám pokoušel o hledání ideového zdůvodnění agrarismu, ale také dokázal seznamovat českou veřejnost i s podněty z jiných prostředí. Nejvýznamnějším jeho počinem v tomto ohledu bylo zveřejnění návrhu Programu rolnictva Rakouska přijatého na sjezdu zástupců rolníků z některých částí Předlitavska. Šťastný se sám tohoto sjezdu, který se sešel ve Vídni 7. září 1890, zúčastnil a publikoval zde návrh programu s vlastním podrobným hospodářsko-sociálním rozbořem poměrů v zemědělství v českých zemích spolu se srovnávacími údaji a komentáři k situaci v jiných zemích.⁷⁹ Jednalo se konkrétně o zlepšení směnného kurzu rakouské měny, požadavek na reformu venkovských

⁷⁷ Malíř, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 200.

⁷⁸ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 15.

⁷⁹ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 16.

správních zákonů, změny v daňové a úvěrové reformě, nemocenské pojištění sedláků, bezplatné vzdělání, jednotné dopravní tarify.⁸⁰

V procesu formulování programových postulátů byl dalším stupněm program Sdružení českých zemědělců z roku 1896. Jednalo se již o natolik propracovaný dokument, že se samotný akt založení strany ze dne 6. ledna 1899 odbyl jen obecnou proklamací, v níž ovšem nescházela předem daná obrana před podezřením z rozbíjení národního tábora. Zakladatelé České strany agrární kladli za nutné zdůraznit, že naopak chtějí spolu s ostatními národními proudy postupovat v zápase za prosazení českého státního práva. Pokud se týče určitých požadavků, stačilo jen se odvolat na názory Sdružení českých zemědělců z roku 1896.⁸¹

I přesto se ihned po založení strany se začalo dělat na přípravě oficiálního programu.⁸² 18. ledna 1903 se strana usnesla a přijala na valné hromadě Sdružení nový program.⁸³ (Jednalo se o první oficiální program České agrární strany)⁸⁴. Šlo o velmi celistvý program, který se skládal z politické, hospodářské, sociální a kulturní části. Podíleli se na něm národohospodářští odborníci vědečtí a kulturní, stejně jako zemědělství praktici a odpovědní činitelé.⁸⁵

Tento program České strany agrární⁸⁶ zahrnoval obranu české řeči po odvolání jazykových nařízení z roku 1899, dále boj o státní právo zemí Koruny české, hájil zemské svézákonnosti, potírání reakce a centralismu. Kladl důraz na kvalitní samosprávu a její rozšíření v obcích, okresech i zemích a pokládal ji za nejcennější politický statek. V tomto programu byla strana zastáncem soukromého vlastnictví. Pokud jde o požadavky stavovské, žádal program úpravu půdního majetku, posílení rodinných usedlostí a především ochranu cen zemědělských výrobků a ochranu zemědělských zájmů při vyjednávání nových obchodních smluv. V sociální oboru hájil program stanovisko spravedlnosti a humanity, trval na zjednodušení byrokracie (úřední aparát) a žádal úpravu chudinství, tehdy se jednalo o velmi pokrokový požadavek. Zdůraznil, že strana bude pracovat proti vlivu velkokapitálu a proti preferování jiných stavů v národní společnosti. Program kladl důraz na vybudování zájmové

⁸⁰ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 34.

⁸¹ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 16.

⁸² Tamtéž, s. 16.

⁸³ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 24.

⁸⁴ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 17.

⁸⁵ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 24.

⁸⁶ *Program České strany agrární*. Praha 1903

samosprávy, totiž na vytvoření zákonných společenstev, do kterých by byly zařazeny dobrovolné venkovské organizace svépomocné, výrobní, i vzdělávací. Požadoval přizpůsobení školní výchovy poměrům a zájmům venkovského obyvatelstva, a zvláště naléhal na doplnění hospodářských odborných škol. Byl pro selské právo a pro selské fideikomisy.⁸⁷

Na mimořádné valné hromadě Sdružení v červnu 1903 byla usnesena změna stanov, která řešila vztahy mezi stranou a Sdružením. Touto drobnou úpravou otevřelo Sdružení přístup do strany všem zemědělcům a přátelům rolnictva. S novým programem nastoupila strana do organizovaného propagačního a agitačního úsilí. Už tehdy mu stál v čele Antonín Švehla, syn zakladatele Sdružení, nadaný organizátor a programově uvědomělý bojovník agrárního hnutí.⁸⁸

Nejrozsáhlejší složkou dokumentu je vlastní program agrární. Šlo však v podstatě o systematické utřídění a shrnutí všech stížností, které formulovali mluvčí rolnictva od samotných počátků agrárního hnutí. Konstatují se tu neutěšené podmínky, které způsobují stávající krizi zemědělství. Odtud se pak odvíjí volání po podpoře zemědělské výroby a nezbytnosti úpravy vazeb zemědělství k dalším hospodářským odvětvím, k infrastruktuře a k odbytu. Jsou zde rovněž formulovány vazby na právní prostředí a vztahy ke společenskému prostředí, v němž se zemědělství pohybuje. Klade se důraz na komplexnost pro zemědělskou produkci. Tvůrci programu však zdaleka neustrnuli jen na požadavcích kladených vůči státu nebo dalším veřejným institucím. Obracejí se i do vlastních řad s výzvou ke kooperaci.⁸⁹

Program z roku 1903 (resp. doplněný z r. 1905 o pasáž volající po všeobecném a rovném volebním právu) byl natolik důmyslně promyšlený a propracovaný, že nebylo třeba řadu let žádné korektury. Byl programem tehdejší doby, kdy Česká strana agrární, ačkoliv se do první války stala v českých poměrech silnou masovou stranou, nemohla podstatněji ovlivnit hospodářskou ani agrární politiku Předlitavska. Ta se vytyčovala ve Vídni. V českých zemích bylo možné vydobýt jen dílčí, často drobná opatření. I ta však byla pro rolnictvo důležitá.⁹⁰

20. května 1904 se konal sjezd strany, kde Švehla popsal smysl nových stanov Sdružení. Hovořil, že strana je reprezentace celého venkova a jeho vrstev a vyhlásil heslo:

⁸⁷ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 25.

⁸⁸ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 25.

⁸⁹ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 18.

⁹⁰ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 18

„Venkov jedna rodina“. Ve své řeči prohlásil: „Celý národ musí na agrární stranu pohlížet nejen jako na stavovskou organizaci všeho zemědělství, ale také jako na veliký a významný jev národní, hnutí, které má za účel obrození celého venkova, jehož přívrženci se neomezují pouze na majitele určitého počtu korců polí, nýbrž se rozšiřují, aby v řady své pojaly všechny vrstvy venkova, o svoji existenci zápasící a aby ve společném boji za životní zájmy všech došlo se tím spíše životního cíle“. ⁹¹

Pro Agrárníky na Moravě byla důležitá kulturní část programu z roku 1905, ve které spatřovali možnost povznesení venkova.⁹² Oproti politice agrární strany v Čechách jasně formulovali negativní stanovisko ke klerikalismu, ale i ke šlechtickým velkostatkářům.⁹³

5. Působení České strany agrární do vypuknutí 1. světové války

Cílem rozsáhlé vzdělávací činnosti bylo změnit rolníka z pasivního příslušníka národní společnosti v aktivního účastníka politického života. Strana prohloubila tuto činnost ve svém tisku, na schůzích, na sjezdech a funkcionářských kursech, v okresech, krajích a v celé zemi. Jednalo se o propracovaný, řádně organizovaný plán na získání členstva a celé venkovské společnosti. Práce to nebyla snadná, ovšem námaha vedoucích sborů a činitelů se zemědělskou inteligencí přinášela sukces. V tomto úsilí se stále více projevoval Antonín Švehla.⁹⁴

Strana již od počátku vzniku usilovala o získání vlivu v zákonodárných sborech. První šance se naskytl v roce 1901, kdy se konaly říšské volby. Strana navrhla pro volby roku 1901 společnou kandidátku s Národní stranou svobodomyšlných (mladočechy). Mladočeši nedodrželi sjednaný počet rolnických uchazečů, což vyústilo v rozhodnutí České strany agrární postavit své vlastní uchazeče do 15 venkovských volebních oblastech. Česká strana agrární získala v prvním zápase o venkovské voliče 5 poslanců (S.Kubr, E. Hrubý, K. Prášek, A. Zázvorka a J. Rataj). Zvolení poslanců se bralo za úspěch dva roky po založení strany. Tito

⁹¹ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 19.

⁹² *Program české strany agrární pro Moravu a Slezsko*. Olomouc 1905

⁹³ Malíř, Jirí: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 205.

⁹⁴ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 26.

zvolení agrární poslanci vytvořili ve Vídni samostatný klub a ve sněmovně přednesli vlastní státoprávní ohrazení.⁹⁵

Výsledek voleb naznačil, že ambice mladých stran jsou spíše potenciální než reálné. Ovšem proces sociálního a politického štěpení měšťanské společnosti byl v hrubých rysech dokončen.⁹⁶

Ve volbách do zemského sněmu v Čechách v říjnu 1901 získala strana 21 mandátů navzdory společnému volebnímu postupu mladočeské a staročeské strany. Oběma volebními úspěchy si Česká strana agrární vymohla uznání v českém politickém táboře. Po úspěších v zemských a říšských volbách pokračovala strana v úsilí o organizační rozvoj.⁹⁷ Na Moravě zůstávala selská vrstva v područí lidové strany dr. Adolfa Stránského; v zemských volbách v roce 1902 volila převážně jeho stranu.⁹⁸

Volební úspěchy roku 1901 v zemských a říšských volbách daly podnět k dalšímu organizačnímu úsilí. Sbor České strany agrární řečníků a pracovníků se zvýšil o nové zemské a říšské poslance. Tito poslanci se stali zasvěcenými mluvčími na shromážděních venkovského lidu a hlavně sdělovali agrární požadavky. Agitační a propagační činnost neustále sílila, jelikož se rozšiřovala základna školených funkcionářů na všech úrovních organizace.⁹⁹

5.1 Boj mezi řepaři a cukrovarníky

Díky Švehlově rané stranické aktivitě byl brzy znám mezi sedláky v celých Čechách. Jednalo se o jeho působení v Ústřední jednotě řepařů. Jednota byla nepolitická, zájmová hospodářská organizace vzniklá na jaře roku 1902. V radě této organizace zasedali kromě Švehly Kubr a Udržal. Samotný Švehla osobně pěstoval cukrovou řepu, a proto věděl o problémech, které trápili pěstitele cukrové řepy. Řepaři se snažili o prodej řepy za spravedlivou cenu.¹⁰⁰

⁹⁵ Tamtéž, s. 26.

⁹⁶ Urban Otto.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 489.

⁹⁷ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 26.

⁹⁸ Tamtéž, s. 28.

⁹⁹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 27.

¹⁰⁰ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001. s. 39.

Nespravedlnost v cukrovarnictví spočívala v organizaci zpracování řepy. Celé Čechy byly rozděleny na obvody (rajony) tak, aby majitelé cukrovarů měli možnost spočítat množství suroviny, kterou budou mít k mání a následně mohli stanovit její cenu. Monopolní práva drželi v rámci svých rajonů majitelé cukrovarů a navíc měli zakázáno obchodovat s pěstiteli z jiných rajonů. To značně znevýhodňovalo sedláky, jelikož velké statky byly často spjaté s cukrovary, a proto mohly prodávat za lepší ceny. Ještě k tomu měly další výhody. Cukrovary často udělovaly pokuty pěstitelům za špatně nachystanou či špatně sklizenou řepu.¹⁰¹ Tato rozepře nebyla až na jisté státní intervence do války úplně vyřešena.

Tehdy patřilo Rakousko-Uhersko spolu s Německem a Francií ke třem největším výrobcům a vývozcům řepného cukru v Evropě. Cukr z Čech se exportoval přes Hamburk do Anglie, dále do Švýcarska, ale i na Balkán, do Turecka i Řecka. Řepářství a hlavně cukrovarnictví přinášelo oběma zmíněným kategoriím do té doby poměrně velké finanční výtěžky, které byly poté investovány do zintenzivnění pěstování cukrovky a zakládání dalších cukrovarů.¹⁰²

Teprve po vzniku samostatné strany, díky agrárním politikům, mohlo být vyslyšeno volání pěstitelů řepy po vlastní nezávislé organizaci. Je nutné zmínit, že hlavní iniciativa nepřišla zdola od izolovaných místních řepářských sdružení, ale shora z oblasti středočeských statkářů, velkostatkářů a nájemců, kteří vystupovali pod záštitou Hospodářského družstva statkářů a nájemců v Praze.¹⁰³

8. května 1902 byla na valné hromadě v Praze na Žofině ustavena Ústřední jednota řepářů pro Království české. I když se jednalo o nepolitickou organizaci, byla důležitá pro novou Českou stranu agrární. Jednota se orientovala na parlamentní schválení protirajonového zákona.¹⁰⁴ Jednota řepářů představovala nejlépe organizovanou a hospodářsky nejvýnosnější instituci mezi českými pěstiteli cukrovky. Dokonce mezi agrárními poslanci převažovalo mínění, že „žádná ze zemědělských organizací se nesetkala u venkovského lidu s takovým porozuměním a zájmem jako odborová organizace řepářů“.¹⁰⁵ Sílicí řepářské hnutí se na

¹⁰¹ Tamtéž, s. 39.

¹⁰² Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 95.

¹⁰³ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 98.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 99.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 102.

sklonku 19. a na začátku 20. století stalo rozhodující součástí procesu politické emancipace rolnictva, zejména jeho podnikatelských vrstev.¹⁰⁶

5.2 Volební úspěchy v letech 1905-1908

Sjednocená strana od roku (1905) zintenzívnila organizační, přednáškovou, vzdělávací, odbornou i všeobecnou činnost. Členů a stoupenců přibývalo zvláště z řad mladé generace, již strana věnovala mimořádnou pozornost, vidouc v ní organizační a generační posílení. Švehlova myšlenka založit agrární deník se uskutečnila 29. března 1906, kdy vyšlo první číslo *Venkova*.¹⁰⁷ K této myšlence ho vedl fakt, že *Obrana zemědělců* vycházela pouze dvakrát do týdne a navíc nemohla prosazovat politické a organizační cíle nového politického hnutí.¹⁰⁸ Deník *Venkov* plnil poslání, měl řadu odběratelů, ale brzdou byla cena pro ostatní zemědělce¹⁰⁹. Cena předplatného na měsíc v roce 1906 činila 2 K, na půl roku 12 K.¹¹⁰ Vůdčí roli v řízení *Venkova* nehrál A. Švehla (vzdal se ji), nýbrž novinář s bohatými zkušenostmi Karel Jonáš. Tento šéfredaktor dodal novému deníku na profesionalitě.¹¹¹ Navíc v závěru roku 1906 strana zřídila vlastní tiskárnu a nakladatelství jako podnik Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického. S tiskovým vybavením rozvoj strany slibně pokračoval a počet stoupenců mohutněl.¹¹²

Česká strana agrární vedla usilovný boj o získání pozic v hospodářských institucích, v zemědělském průmyslu. Rozhojnila svůj vliv v peněžních ústavech, nejpronikavěji ve svépomocném peněžnictví. Získala vliv na venkovské školství, jelikož měla své reprezentanty v okresních školních radách.¹¹³

Důležité bylo pro Českou stranu agrární získat vliv v Zemědělské radě.¹¹⁴ Tato instituce byla totiž orgánem vlády pro rozmach zemědělství. Její kompetence zahrnovalo

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 98.

¹⁰⁷ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 28.

¹⁰⁸ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 26.

¹⁰⁹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 29.

¹¹⁰ *Venkov*, 29.3.1906

¹¹¹ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 41.

¹¹² Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 29.

¹¹³ Tamtéž, s. 29.

¹¹⁴ *Zemědělská rada* byla založena v roce 1872 místo Vlastivědné společnosti. Roku 1897 vznikla v Markrabství moravském a ve Slezsku teprve za první republiky roku 1919

zemědělství a potravinářský průmysl. Tuto instituci ovládali doposud mladočeši. Strana se starala, aby volební těleso pro předsednictvo a výbor Rady byl sbor okresních delegátů. Straně šlo o to, aby se stali voliči příslušníci této strany. Díky nezájmu mladočeské strany o zemědělské problémy se naskytlá cesta České straně agrární o získání vlivu v této instituci. Vliv získali zásluhou nápomocné Ústřední hospodářské společnosti. Nejprve v roce 1903 bylo zvoleno do Rady 24 příslušníků České strany agrární a již v roce 1906 si agrárníci plně podmanili tuto organizaci.¹¹⁵

Na říšském sněmu se jednalo o otázce dořešení jazykové otázky. Na půdě zemského sněmu se řešila změna volebního řádu do obcí. Změna se stala obětí německého maření parlamentního jednání v říjnu 1903, což vyústilo v uzavření sněmu. Sněm byl několikrát obnoven, ovšem nedokázal vyřešit problémy Českých zemí, které se týkaly financí. Stalo se nereálné, aby se česká poslanecká delegace dohodla s německou na konsensu.¹¹⁶

Všestranná činnost strany přinášela stále větší důvěru v řadách funkcionářů všech organizačních složek strany. Česká strana agrární pro své stoupence a pracovníky pořádala pracovní porady a sjezdy. Mimo jiné zakládala zájmové, odborné a odborové zemědělské svazy a jednoty, a to ve prospěch zemědělců. Poslanecké sbory se bránily pomocí smluv s lacinou konkurencí z přebytkových zemí (hlavně šlo o Balkán). K zabránění levné konkurence zvláště z Balkánu byla založena Jednota hospodářských společenstev. Ta již v roce 1906 měla 1023 svépomocných lidových peněžních ústavů a 123 různých hospodářských družstev.¹¹⁷

Česká strana agrární odmítla v únoru 1906 ve Vídni návrh zákona o volební reformě, jelikož Němcům přiznávala větší počet mandátů nežli Čechům. Tento návrh zcela odporoval národní rovnoprávnosti. Dále nezajišťoval spravedlivé zastoupení obyvatel venkova a měst. Česká strana agrární byla i proti ostatním úpravám této volební reformy. Ačkoliv úprava volební reformy vylepšovala stav, nenaplňovala zcela zájmy české, natož zemědělské. Zákon o volební reformě byl nakonec přijat 1. prosince 1906, s podporou mladočechů a českých sociálních demokratů.¹¹⁸ Panská sněmovna tento návrh přijala 21. prosince a 26. ledna 1907 jej schválil císař František Josef I.¹¹⁹

¹¹⁵ Tamtéž, s. 30.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 30.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 30.

¹¹⁸ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 31.

¹¹⁹ Urban Otto.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 529.

Tato úprava volební reformy platila pro volby do zákonodárných sborů habsburské monarchie až do konce první světové války.¹²⁰ Podle nového principu se volby do říšské rady konaly již roku 1907. Přinesly definitivní ztrátu politické hegemonie mladočeského hnutí. Mezi nejvlivnější politické strany se zařadila strana agrární s 28 mandáty¹²¹. Navíc Česká strana agrární získala ministerské křeslo v Beckově vládě, do níž byl 9. 11. 1907 jmenován ministrem krajanem agrárník K. Prášek (působil do 15. 11. 1908). Téhož roku získala Česká strana agrární do českého zemského sněmu 44 mandáty.¹²²

Tyto volby garantovaly České straně agrární značný vliv na politiku ve Vídni. Strana neměla lehké postavení. Proti agrárníkům se vytvořila skupina českých stran, které byly orientovány liberálně v průmyslu a obchodu. Tato skupina se nazývala manchesterský blok.¹²³

124

Švehlova idea agrární strany jako masové se ještě více prosazovala v činnosti strany po roce 1907. Česká veřejnost byla překvapena silou sociálně demokratické strany v rámci volební kampaně do říšského rady. Tato strana byla stimulem České straně agrární v získávání nových členů v rámci venkova.¹²⁵

Volby do českého zemského sněmu, které se koncem února a počátkem března 1908 konaly nadále v kuriovém systému, byly pro agrární stranu úspěšné. Zvítězila s programem neochvějně státoprávním, s požadavkem odstranit zastaralý volební řád kurií a vyřešit časové otázky zemědělské. Přitom nezapomněla bránit i zájmy zemědělského dělnictva, venkovského živnostnictva a inteligence.¹²⁶

Česká strana agrární postavila v zemských volbách stejný počet kandidátů (48) jako předtím v říšských volbách. Nakonec bylo zvoleno 44 kandidátů strany, což dokazovalo sílu strany. Vedení strany postupovalo v boji rozvážně a agresivně. Samotný Švehla byl díky schopnostem ve vedení strany odměněn zvolením zemským poslancem ve svém kraji. (okres Jílová-Říčany).¹²⁷

¹²⁰ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 31.

¹²¹ Dostál uvádí ve své publikaci 29 mandátů

¹²² Vondruška V.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 16.

¹²³ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 32.

¹²⁴ *Manchester school*: Skupina anglických národohospodářských ideologů v 19. století. Její ideologií bylo, že stát má co nejméně ovlivňovat hospodářský život. Jednalo se o zastánce volného obchodu a Laissez-Faire

¹²⁵ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 32.

¹²⁶ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 32.

¹²⁷ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 32.

Po říšských a zemských volbách se strana stala nejsilnější stranou v obou zákonodárných sborech, s tím se však nespokojila. I nadále se našli na venkově lidé, kteří volili sociální demokracii. O to více stupňovali propagační a organizační činnost. Strana rozšiřovala odborové organizace a uspokojovala tak zájmy nejširších venkovských vrstev. Byla založena Ústřední jednota řepářů, Ústřední jednota hospodářských společenstev, Svaz chmelařů atd.¹²⁸

Až do roku 1909 byl předsedou České strany agrární, jejího výboru Josef Žďárský. Převahou osobnosti, ohromným podílem na organizační práci, na vnitřní výstavbě strany a na jejím působení v zemědělské veřejnosti se posunul do vedení strany člen ústředního výboru Antonín Švehla, který byl nakonec zvolen předsedou strany 21. října 1909, ve věku 36 let. Na Moravě byl zvolen předsedou strany František Staněk, který se spolu s Františkem Udržalem brzy stal významným činitelem ve sjednocování slovanských poslanců v říšské radě.¹²⁹

Byly zakládány místní a okresní organizace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, které rozšiřovaly politické úsilí strany a zabezpečovaly tak její budoucnost. Náplní těchto organizací byla hlavně působení v nepolitické sféře. Dotýkaly se hospodářských otázek: pokusnictví, přípravou hospodářských přednášek, ale v popředí zájmu byly i kulturní otázky. Jednalo se například o čtení odborných i zábavných knih a časopisů, návštěvy hospodářských škol a kurzů, zakládání pěveckých a ochotnických kroužků, okresních muzeí, nebo akce pro zachování národních krojů.¹³⁰

5.3 Mladá generace agrárního dorostu

Změna volebního systému odhalila, že je nutná reorganizace České strany agrární. Stará organizace se stávala nedostatečná vzhledem ke změnám, které nastaly. Již od samotného založení strany byla věnována pozornost zemědělskému dorostu. Nutnost organizace mladší generace agráriků si uvědomil už roku 1904 J.P. Pražák, ale i samotný Antonín Švehla. Snahy byly dokonány dne 6. června 1906 na sjezdu v Libochovicích, kdy vzniklo Sdružení dorostu českého venkova. Členem výkonného výboru byl i Švehla, funkcí jednatele byl ustanoven R. Beran a předsedou se stal Bohuš Svoboda ze Žebejevic u Libochovic. Postupně toto hnutí zemědělského dorostu vyrostlo v jednu v nejvýznamnějších

¹²⁸ Tamtéž, s. 33.

¹²⁹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 34.

¹³⁰ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 51.

složek České strany agrární. Tiskovým orgánem hnutí dorostu se stal *Rozkvět* a pak dorostu se věnovala rubrika ve *Venkovu* a *Cepu*. V těchto dvou listech se hlavně propagovalo zakládání okresních sdružení dorostu. Roku 1909 začala vycházet nedělní příloha *Venkova* nesoucí název *Věstník dorostu*. V mladé generaci zemědělského dorostu získávaly největší odezvu ideje a cíle Švehly. Samotný Švehla často mluvil o významu hnutí mládeže pro vývoj a poslání této strany.¹³¹

Mladí agrárníci organizovali hospodářské a vzdělávací kurzy, zaměřené obzvláště na výchovu budoucích veřejných pracovníků, dále pořádali exkurze do vzorných hospodářských podniků.¹³²

Skutečný význam pro moravskou agrární stranu představovala organizace mládeže nesoucí název Sdružení českého agrárního dorostu pro markrabství moravské a vévodství slezské (1907), které sdružovalo chlapce i dívky. Velmi rychle po vzniku dosáhlo okamžitý organizační růst spojený se značnou aktivitou. Organizace se stala mohutnou oporou České strany agrární. Zpočátku tato organizace dorostu měla 1200 členů, ovšem roku 1910 už 4000 členů (z toho 1500 dívek). Před válkou v roce 1913 čítala více než 10000 členů obojího pohlaví. Mládežnická organizace zcela napodobovala organizační strukturu České strany agrární. Organizace disponovala vlastním tiskovým orgánem *Mladá Morava*, měla vlastní sekretariáty v Brně a Olomouci a navíc vybírala členské příspěvky. V roce 1914 měla celkem 43 okresních, 192 místních organizací a 1200 důvěrníků. Dokonce měla své zástupce ve vedení strany a v roce 1913 dokonce zemského poslance (S. Vacula).¹³³

Snahou České strany agrární bylo zvýšení pozice ženy v rodině a to jak ve venkovské, ale i v národní společnosti. Šlo jim zkrátka o zapojení žen do veřejného života, co do této doby nebývalo zvykem. V tomto dlouhotrvajícím záměru se ovšem projevovaly i generační rozdíly. Svobodné dívky se rychle aklimatizovaly a přihlašovaly se do agrární mládežnické organizace, zato vdané starší ženy se vyhýbaly veřejné činnosti. Ženy figurovaly v každém okrese, dokonce některé se staly i místopředsedkyněmi nebo předsedkyněmi dorostu.¹³⁴

¹³¹ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 51.

¹³² *Zpráva o činnosti dorostu v letech 1912-1913*. Praha 1913, s. 41

¹³³ Malíř, Josef: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996, s. 207.

¹³⁴ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 52.

Otevřený svět za hranicemi habsburské monarchie vábil mladé agrárníky. Rudolf Beran zorganizoval zájezd agrární mládeže do Dánska.¹³⁵ Tato země nebyla náhodnou volbou. Svým vyspělým hospodářství bylo Dánsko v českých zemích známé a vychvalované. Lze dokonce konstatovat, že Dánsko bylo pro české agrární hnutí vzorem, a to především zemědělským družstevnictvím a výchovou venkovské mládeže.¹³⁶

5.4 Volební úspěchy v letech 1909-1914

Přelomový byl rok 1909, kdy se Švehlovi povedlo získat převahu v rozhodovacích orgánech, a to na základě jmenování svých oddaných přívrženců na klíčová místa. Díky volebnímu vítězství a obratnému jednání během stávků pěstitelů cukrovky stoupala oblíbenost Švehly.¹³⁷ Do říšské rady Švehla nikdy nekandidoval (německy uměl), ale usuzoval, že nejdůležitější otázky týkající se českého národa se budou rozhodovat v Čechách na zemském sněmu. Hlavní město Habsburské říše dokonce nikdy nenavštívil. Jeho veškeré snažení se týkalo české zemědělské politiky.¹³⁸ České straně agrární pomohlo k vzestupu v politice vyrovnání s těžkostmi v organizaci rolníků, což se jiným agrárním stranám ve střední a východní Evropě nepovedlo.¹³⁹ V tomto roce byly dobudovány organizační základy strany. Švehla v průběhu předsednictví zabezpečil pevnou pozici strany a to vytvářením organizační sítě v obcích, okresech a zemích. Organizační práce byla na venkově při rozptýlení zemědělského lidu mnohem těžší než u dělnictva.¹⁴⁰ Švehlovi pomáhalo sokolství, které se stalo vzorem pro jeho organizační činnost.¹⁴¹

Volební úspěch agrární strany v říšských volbách byl přirozenou konsekvencí činnosti stranické organizační sítě obepínající zemědělství a venkov v jeho hospodářské, sociální a společenské pestrosti.¹⁴²

¹³⁵ *Rozkvět*, 20.7.1909

¹³⁶ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 54.

¹³⁷ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 46.

¹³⁸ Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*. Praha 2015, s. 68.

¹³⁹ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 59.

¹⁴⁰ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 59.

¹⁴¹ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 15.

¹⁴² Tamtéž, s. 37.

Ústavní poměry se v Českých zemích se stávaly čím dál horší. V roce 1911 byla situace natolik kritická, že byl svolán český sněm. Důvodem byla zásobovací krize, která vznikla neúrodou. Krize nebyla zapříčiněna jen pouhou neúrodou, ale i vysokými daněmi putujícími na vojenské účely. Nouze v hospodářství vycházela ze zbrojení, boji mezi Němci a Čechy a krizí zemských financí. Tohoto stavu využívali sociální demokraté k agitaci rolníků. Zemědělec se stal stejnou obětí jako každý jiný spotřebitel včetně dělníků. Nakonec na návrh Švehly došlo k pomoci za souhlasu části Němců. Jednalo se o poslední spolupráci mezi Čechy a Němci v řadách poslanců.¹⁴³

V červnu (13. a 21.¹⁴⁴) 1911 se konaly druhé volby do říšské rady. Česká strana agrární postavila dohromady 54 kandidátů. Hlavními soupeři byli socialisté a katolíci. Karel Prášek nebyl postaven na kandidátku, jelikož nebyl věrný v době řepařské stávk. Ve volbách do říšské rady získala Česká strana agrární 36 poslanců, díky čemuž se stala znovu nejsilnější českou politickou stranou v této instituci.¹⁴⁵

Tři roky před zřízením Agrární banky se Česká strana agrární podílela na vzniku Moravské agrární a průmyslové banky a o rok později (1909) na pojišťovně Slavia.¹⁴⁶ 12. února 1911 byla založena Agrární banka, což byla významná instituce zajišťující finanční nezávislost agrárníků.¹⁴⁷ Výrobci lihu a cukru byli významnými klienty této banky.¹⁴⁸ Banka byla významná pro zemědělce, jelikož se stala páteří družstevnictví a kasa pro samotné zemědělce, nadto řešila úvěrové a odbytové překážky v zemědělské výrobě¹⁴⁹. Banka měla zajistit nezávislost venkova na kapitálu putujícího z měst. Instituce nebyla jen ryze ekonomickým nástrojem, ale i politickým. Ve správní radě zasedali totiž agrární politici.¹⁵⁰ Karel Svoboda se stal ředitelem banky a nacházel se v nelehké situaci, jelikož se musel rozhodovat mezi politickými zájmy České strany agrární a finančním blahobytem této banky.

¹⁴³ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 42.

¹⁴⁴ Urban Otto.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 548.

¹⁴⁵ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 36.

¹⁴⁶ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 49.

¹⁴⁷ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 34.

¹⁴⁸ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 49.

¹⁴⁹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 34.

¹⁵⁰ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 49.

Banka poskytovala osobní půjčky a úvěry již před první světovou válkou České straně agrární a jejímu Tiskařskému družstvu.¹⁵¹ Agrární banka započala svou působnost 14. srpna 1911.¹⁵²

Česká strana agrární měla od svého vzniku jednu z nejlepších organizací mezi politickými stranami. Mohla stavět na spleti fungujících hospodářských a zájmových spolků a družstev existujících na venkově. V českých zemích roku 1898 bylo celkem 821 družstevních záložen také známých jako „kampeliček“ s 53 333 členy a 27,1 milionu korun půjček. To byl počátek budoucí hospodářské síly, který orientoval směr politického hnutí. Se vznikem České strany agrární a posílením jejího vlivu v hospodářské sféře se tato aktivita začala rozvíjet, takže do roku 1912 vzrostl počet venkovských peněžních ústavů na 3588, ústředí mělo 373 624 členů a výška půjček dosáhla částky 362,2 milionu korun. Dynamický hospodářský vývoj osvobozoval venkov, vytvářel ideální podmínky pro rozvoj zemědělské výroby a současně zajišťoval, aby zisky zůstávaly v rukách producentů a sloužily potřebám venkova.¹⁵³

První konflikt odhalil skutečnou sílu křídla velkostatkářů v České straně agrární. V čele odpůrců stanul Prášek, kterému se nelíbil charakter masové strany a postup strany v řepařské otázce. Prášek zakládá roku 1912 vlastní stranu „Neodvislé sdružení venkova pro království České“. Druhá strana by byla nebezpečná pro Českou stranu agrární, jelikož by se rozštěpila na dvě frakce. Ovšem koncem roku 1912 byl rozkol ve straně zažehnán. Na základě iniciativy Švehly získává tato frakce zastoupení ve výkonném výboru.¹⁵⁴

Další jednání na zemském sněmu nastala v roce 1913. Řešila se zde jazyková otázka a otázka zemských financí. Jednání ztroskotala, jelikož Němci to odmítli. Čeští agrárníci začali německou obstrukci podporovat. Finanční situace se stávala čím dál víc kritičtější, že i kreditní operace byly uzavřeny. Česká strana agrární nebyla sama, obvinila vládu, že pod tlakem Němců neučinila nic, co by vedlo k zabezpečení ústavního provozu země. Vídeňská vláda si to nenechala líbit a rozhodla se k činu. Namísto vypsání nových voleb vyhlásila na svátek sv. Anny 26. července 1913 císařské patenty, které dostaly název anenské. Anenské patenty rozpustily sněm a v zemi byla dosazena komise státních úředníků.¹⁵⁵

Agrární politici neměli velký vliv na státní politiku v rakouské monarchii. I tak je jejich politický vzestup význačný. Vzestup byl dán několika faktory. Zaprvé početnost

¹⁵¹ Tamtéž, s. 49.

¹⁵² *Venkov*, 24.5.1914

¹⁵³ Vondruška V.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990, s. 13-14.

¹⁵⁴ Kučera Eduard, Kučerová Zdeňka.: *O Agrárnický stát*. Praha 1955, s. 40.

¹⁵⁵ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 43.

zemědělců, která byla předpokladem pro masovou základnu, dále růst sebevědomí zemědělců. Nesmíme opomenout ani důkladnou organizační strukturu a v neposlední řadě ochrana a podpora celého venkova a zájmů veškerých zemědělců. Důležité rovněž bylo, že český venkov byl jiný oproti jiným zemím. Tam bylo typické, že venkov podporuje katolické strany, ovšem v českých zemích byl liberálnější a byl proti klerikálům.¹⁵⁶

Během let se zvyšovala atraktivita voličů pro Českou stranu agrární, ovšem regionální osobitost Čech, Moravy a Slezska nevymizela. Strany v těchto regionech spolupracovaly pod záštitou orgánu jménem Ústřední sbor Československé strany agrární pro Čechy, Moravy a Slezsko, jehož předsedou byl Švehla. Voliči si vážili zemské nezávislosti. Ve Slezsku čelili agrárníci obrovskému tlaku ostatních stran, a proto založili za pomoci Zíky Sdružení českých zemědělců pro vévodství slezské. Sdružení bylo spojeno se Sdružením českých zemědělců a Sdružením českých zemědělců na Moravě. Moravská strana podobně využila regionalismu ve volbách v roce 1913, kde přišla s vlastní nezávislou kandidaturou.¹⁵⁷

V květnu 1914 se konaly v Praze agrární dny u příležitosti jarní hospodářské výstavy, které vlastně uzavíraly předválečnou činnost České strany agrární.¹⁵⁸ V těchto dnech zasedaly ústřední složky strany, dorostu a studentstva. Dále se konaly schůze poslaneckých klubů a sjezd venkovského živnostnictva. Na sjezdě byla provedena rozvaha dvou předcházejících let. Na schůzi nového širšího výboru strany byl znovu zvolen předsedou Švehla. Podobné sjezdy se začátkem června konaly i na Moravě. Zde byla rovněž rozsáhlá síť organizací strany. Síť tvořilo 65 okresních a 310 místních organizací se 4000 důvěrníky.¹⁵⁹

V mezidobí před nastolením všeobecného volebního práva (1907) a vypuknutím první světové války (1914) dokázala Česká strana agrární sjednotit české, moravské a slezské zemědělce. K sjednocení přispěly politické prostředky a pak přidružené organizace této strany. Česká strana agrární učinila pro venkov to stejné, co udělali socialisté pro město. Strana dokázala rozvíjet a šířit agrární přesvědčení, díky čemuž splnila šťastného cíl: vytvořit třídu zemědělců, nikoliv pouze politický aparát.¹⁶⁰

Na začátku roku 1914 měla Česká strana agrární v Království českém celkem 125 okresních organizací. Tyto okresní organizace sdružovaly 2467 místních organizací s 91 194

¹⁵⁶ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 69.

¹⁵⁷ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s.49.

¹⁵⁸ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 35.

¹⁵⁹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 43.

¹⁶⁰ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 50.

členy. V letech 1911-1913 vzniklo 134 nových místních organizací, ale i v zimních měsících roku 1914 se pokračovalo v zakládání nových organizací. V témže roce zaniklo 89 místních organizací, jelikož nevykazovaly žádnou činnost.¹⁶¹

5.5 Finance strany

Finanční síla České strany agrární se stala nezbytným doplňkem programové, organizační a morální síly. Agrární hnutí se potýkalo v předválečném období s finančními problémy. Strana nedisponovala pravidelnými příjmy jako ostatní městské a socialistické strany. Základ příjmů strany tvořila stranická daň, tento členský příspěvek museli platit všichni členi strany. Členský příspěvek činil v roce 1912 60 haléřů a pak až 3 koruny ročně na základě majetku člena. Místním organizacím zůstala z těchto příspěvků pouze jedna čtvrtina, jelikož zbytek dávala ústředí strany. Příjem z těchto příspěvků byl nízký a tak nestačil ani na pokrytí základních potřeb strany.¹⁶²

Druhým zdrojem byly příspěvky od volených poslanců a ostatních funkcionářů. Dle usnesení sjezdu z roku 1910 plynulo 10 procent z jejich diet, tantiém a jiných příjmů, které získaly vlivem strany. Další zdrojem financí bylo vybírání kolek k dotování volebního fondu v hodnotě 2,5 a 10 haléřů. Kolek byl vyžadován za intervenční činnost nebo při žádostech v soukromých záležitostech. Zdrojem příjmu se rovněž stalo zboží sloužící k propagaci ve venkovských spotřebních kruzích. Například v roce 1909 došlo k dohodě výkonného výboru České strany agrární s českou sirkárnou v Českých Budějovicích na výrobu zápalek s nápisem Agrární zápalky. Krabičky od sirek měly na titulní straně znak oráče, přičemž budějovická firma z každého prodaného kusu zápalek odváděla část zisku.¹⁶³ Každý agrárník má používat jen >agrárních zápalek<! Svůj k svému.¹⁶⁴

Česká strana agrární založila v roce 1911 Agrární obchodní družstvo. Jeho cílem bylo získávat vlastní zboží nejlepší jakosti, které bylo chráněné známkou této strany. Družstvo mělo za úkol kontrahovat s nejrůznějšími výrobci a podniky, které následně odváděly straně určitá procenta. Mimo jiné organizovali agrárníci sbírky pro speciální účely a agitační fond.

¹⁶¹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 39.

¹⁶² Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 41.

¹⁶³ Tamtéž, s. 42.

¹⁶⁴ *Venkov*, 1.9.1909

Dokonce Česká strana agrární pomáhala hledat donátory u partnerů a to v oblasti hospodářských organizací a korporací.¹⁶⁵

5.6 Struktura strany těsně před 1. světovou válkou (v roce 1913)

Důvěrníci České strany agrární se scházeli každý rok na sjezdu v Praze, kde se řešila otázka růstu strany, její program a další postup. Docházelo tak k vystupňování organizační činnosti, což podněcovalo růst a mohutnění strany.¹⁶⁶

Strana po rychlém vzestupu neustrnula ani v prohlubování vnitřní organizace, které bylo stvrzeno organizačním řádem. Řád strany stanovil rovnocennost muže a ženy ve všech organizačních složkách a odmítal majetkové a náboženské rozdíly. Všichni členové strany museli být členy místní organizace, jelikož nebylo přímé členství. Všechny místní organizace byly sdruženy v okresní organizace, kterou spravovala valná hromada. Valnou hromadu tvořili delegáti místních organizací. Okresní organizace se staraly o budování odborových institucí, udržovaly styky se všemi institucemi v okrese a zužitkovaly je ku prospěchu zemědělců. Měli pronikat do všech organizací veřejného života.¹⁶⁷

Zástupci všech okresních organizací, zemští a říšští poslanci členové výkonného výboru a zástupci tisku reprezentovali zemské zastupitelstvo, které se muselo sejít nejméně jednou za dva roky. Podle nového organizačního řádu zastoupení okresních organizací na sjezdu zemského zastupitelstva odpovídalo jejich počtu na rozdíl od dřívějšího ustanovení, podle nichž každý okres měl po jednom zástupci. Okresní organizace měla na sjezdu nejméně jednoho zástupce; okresní organizace od patnácti až třiceti místních organizací měly po dvou zástupcích a okresy s více než třiceti místními skupinami posílaly tři zástupce na sjezd. Byl to projev demokracie a respektu k rozdílné síle okresních organizací.¹⁶⁸

Zemskému zastupitelstvu náleželo rozhodovat o všech záležitostech týkajících se strany a její organizace, a zvláště o změně či doplnění programu.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 42.

¹⁶⁶ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 20.

¹⁶⁷ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 39.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 39.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 39.

Výkonný výbor byl složen takto: třetinu výkonného výboru tvořili říšští poslanci, druhou třetinu posílal klub poslanců strany na zemském sněmu království a zbývající třetina byla volena zemským zastupitelstvem. Zemští poslanci, kteří nebyli voleni do výkonného výboru, měli právo participovat se jednání výkonného výboru bez hlasovacího práva. Sdružení českých zemědělců jako centrum odborových organizací vysílalo do výkonného výboru tolik zástupců, kolik odborových organizací v něm bylo soustředěno. Jednoho zástupce vysílalo Tiskařské družstvo, jednoho též redakce Venkova a deníku Cep. Krajský tisk měl dva zástupce a čtyři byla vyhrazeni Zemskému sdružení dorostu, z nichž jeden musel být z řad agrárních Akademiků.¹⁷⁰

Výkonný výbor sestával roku 1913 z 30 říšských poslanců, z 30 bývalých zemských poslanců a z třiceti členů volených zemským zastupitelstvem; další členy tvořilo 7 zástupců odborových organizací. Počet členů výboru mohl být kooptací¹⁷¹ rozšířen na 10. Širší výkonný výbor tvořilo ve stejném roce 126 členů.¹⁷²

Užší výkonný výbor sestával z 28 členů a zařizoval agendu výboru, když nezasedal. V letech 1912-1913 se konalo dohromady 32 schůzí. Ke schůzím docházelo pouze jednou týdně, kdy se projednávaly běžné záležitosti. 9 členů mělo předsednictvo strany. Byly vytvořeny komise a odbory. Tehdy vznikl samosprávný odbor, odbor pro scelování pozemků a jiné agrární operace, komise finanční, úřednická, školská a komise pro povznesení života na venkově.¹⁷³

5.7 Agrární tisk

Jak mohutněla strana, rozvíjel se i její tisk. Řady stoupenců se zvětšovali zásluhou stále většího počtu čtenářů.¹⁷⁴ Deník *Venkov* byl před začátkem války rozšířen nejen na venkově, ale i ve městech. S jeho rozšířením souvisí i větší rozsah a větší počet příloh. Mezi přílohy bych jmenoval například *Venkovský živnostník*, *Dělnická hlídka*, *Naše samospráva* a jiné. Dále vycházel kromě Venkova i list *Lidový deník* a týdeník *Cep*, který vycházel denně od 1. března 1914. Důležitý pro stranu byl i regionální tisk, který byl svým obsahem bohatý a

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 39.

¹⁷¹ *Kooptace*: přibrání nového člena do voleného sboru nikoli volbou, ale rozhodnutím již zvolených členů

¹⁷² *Sjezdová zpráva o činnosti České strany agrární v letech 1912-1913*. Praha 1913, s. 18-19.

¹⁷³ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 40.

¹⁷⁴ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 304.

pestrý. U pražských čtenářů byl velice oblíbený Večer. Na Moravě vycházel *Moravský venkov* a levný list *Moravský Cep*. Ve Slezsku vycházel od roku 1912 *Slezský venkov*. Prvním vědeckým časopisem strany se stal od března 1914 měsíčník *Agrární revue*, který se zabýval problémy v zemědělství.¹⁷⁵ Tento měsíčník se zabýval otázkami hospodářskými, politickými, sociálními a kulturním otázkám venkova. *Agrární revue*, vycházelo 15. každého měsíce (mimo srpen a září).¹⁷⁶

Venkov zveřejňoval politické příspěvky celé řady významných osobností světa literárního a národohospodářského. Za chvíli od vzniku se stal mluvším orgánem strany, ale i tribunou českého politického smýšlení. Jednalo se o první agrární deník v českých zemích, zároveň i první v celé Habsburské monarchii a první slovanský agrární deník. Založení tohoto deníku umožnilo agrárnímu hnutí díky úspěchu Švehly a jeho přívrženců stát se postupně vedoucí stranou v české politice v rámci Rakouska.¹⁷⁷

První číslo *Venkova*¹⁷⁸ obhajuje důvody ke vzniku tohoto deníku. Tento deník měl především hájit zájmy venkova. Neměl být zaměřený proti městu, šlo jim hlavně o shodu. Jejich úsilí směřovalo k tomu, aby se venkov stal rovnocenným činitelem k městu. Tato rovnocennost netkvěla pouze ve smyslu morálním, ale i hospodářském. Jelikož podpora průmyslu a obchodu byla preferována před podporou zemědělství. Zemědělství mělo být podporováno stejně, jako průmysl a to ve všech oblastech (státní ochrana založená na odbytových i výrobních podmínkách). Chytrým tahem bylo, že první čtyři čísla nového deníku byly zdarma a hlavně vycházely v mimořádně velkém nákladu. Ten, kdo první tři čísla nevrátil, se stal automaticky předplatitelem. Deník vystupoval před veřejností jako orgán České strany agrární a mluvčí všech vrstev venkova – od venkovské inteligence, přes vesnické živnostníky až po zemědělské dělnictvo. Heslem tohoto deníku se stalo motto: *Venkov pro lid a lid pro Venkov!*

Venkov se skládal z řady rubrik. Na titulní straně se nacházely nejnovější zprávy a feuilleton (fejeton). Na dalších stránce se nacházela domácí a zahraniční politika, poté následovaly telegrafické a telefonické zprávy. Deník neopomenul ani rubriku události v Uhrách, v každém čísle psal o přehledu konajících se schůzí a sjezdech České strany agrární. Další rubrikami byly denní zprávy, směs, dopisy, divadlo. Neopomenul ani tahty losů

¹⁷⁵ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011, s. 61.

¹⁷⁶ *Venkov*, 3.6.1914

¹⁷⁷ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 21.

¹⁷⁸ *Venkov*, 29.3.1906

a sloupek ze soudní síně. Jak deník a samotná České strany agrární rostla, tak rostl i počet rubrik tohoto periodika. Mezi nové rubriky patřily Kronika, kurzy na burze, živelné pohromy.

Samotné periodikum vycházelo v roce 1914 ve všechny dny kromě pondělí.¹⁷⁹ Periodikum se skládalo postupně z více příloh. V témže roce vycházela každý den společně s periodikem příloha Národní hospodář, v neděli vycházela Zábavná a poučná příloha Venkova, Věstník dorostu, Venkovský živnostník a Dělnická hlídka. Ve středu vycházela příloha Literární a umělecké hlídky. Příloha Naše samospráva vycházela každý druhý čtvrtek, druhý a čtvrtý pátek v jednom měsíci vycházel Meliorační věstník. Občas vycházely i mimořádné přílohy.

6. Činnost České strany agrární během 1. světové války

V českém politickém táboře byly poměry před začátkem první světové války nelichotivé. Tehdy u nás bylo celkem deset politický stran, kdy jednotlivé strany se mezi sebou přely, aby získaly co největší voličstvo. Některým z politiků šlo pouze o osobní zisky, než o starost celého národa. Tehdejší nelichotivou situaci charakterizoval 16. května 1914 Antonín Švehla na sjezdu zemského zastupitelstva agrární strany takto: „Veřejný život v národě našem těžce upadá. Roztržštěnost ve stranách městských, všeobecný rozvrat. Úpadek morálky a charakteru, sobectví, toť příznaky, jež otravují veřejný náš veřejný život. Prožíváme chvíle, kdy vidíme, že největší nepřítel nemohl by nám ublížit více, než chyby a vlastní naše nedostatky. Jsme zatíženi náchylností k činnosti kritické, jež často přechází v negaci a rozkladnou práci“.¹⁸⁰

Podnětem pro válku byl atentát Gavrila Principa na rakouského následníka trůnu Františka Ferdinanda D'Este a jeho manželku Žofii Chotkovou, který byl spáchán 28. června 1914. Tehdy již populární Venkov psal se zděšením a ohromením o události: následník byl pro něj energická osobnost „která měla mít neobyčejný vliv na utváření evropských

¹⁷⁹ *Venkov*, 23.5.1914

¹⁸⁰ Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990, s. 37.

poměru“.¹⁸¹ V českých zemích se na válku nemyslelo. Dokonce tehdy Moravští agrární poslanci s Františkem Staňkem se zabývali elektrizací Moravy.^{182 183}

Čeští obyvatelé netušili, jak je situace napjatá. Trvalo skoro měsíc, než se habsburské mocnářství odhodlalo předat srbské vládě ultimátum. Stalo se tak kvůli tlaku na panovníka od vojenské generality, která měla podporu Německa. Ultimátum by znamenalo ztrátu suverenity pro Srby.¹⁸⁴ Na odpověď dostali Srbi 48 hodin, kdy odpověděli rakousko-uherskému vyslanci v Bělehradě 5 minut před vypršením lhůty. Ten ji prohlásil za nedostatečnou, a tak Habsburské mocnářství vyhlásilo Srbsku válku v úterý 28. června 1914.¹⁸⁵ Rakousku-Uhersku šlo ve válce o rozšíření vlivu na Balkáně, jelikož Srbsko získalo z balkánských válek územní zisky.¹⁸⁶

Postupně se do války připojovaly nové státy. Z regionálního konfliktu se brzy stala celosvětová válka. Proti sobě bojovaly Centrální (Ústřední) mocnosti – Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko (do konce roku 1914), Bulharsko (od 1915) a státy tzv. Dohody (Dohodové mocnosti) – Anglie, Francie, Rusko, Itálie (od 1915) a USA (od 1917).

Habsburská říše nebyla na válečné hospodaření připravena. Říše neměla speciální zásobovací politiku v době míru, natož v době válečné. Válka způsobila přerušení importu z ciziny, navíc válka přišla v roce, kdy byla slabá úroda. Celkově produkce obilovin se pohybovala na rozhraní aktivity a pasivity. To zapříčinilo za pár měsíců od začátku války zavedení speciálních opatření v mlýnské výrobě, v obchodě s obilím a hlavně u zásobování obyvatel. Byl ukončen volný obchod s obilím a mlýnskými výrobky, dále stanovena cenová hranice a spotřeba pro obyvatelstvo byla snížena a konkrétně vymezena. Stále větší zátěží pro zemědělce se stávala povinnost dodávek, především na frontu a pak zásobování obyvatel Předlitavska. Z Čech byly zemědělské výrobky posílány do alpských zemí, hlavně do Vídně. Zemědělské podniky přišly kvůli odvodům koní o potažní sílu. Rolníci, kteří nenarukovali, museli nahradit vojáky v zázemí. Kvůli tomu vznikl základní problém v zemědělství, a to nedostatek pracovních sil. Těžkou prací místo mužů musely vykonávat ženy a děti. Ani výzvy

¹⁸¹ Venkov, 29.6.1914

¹⁸² Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 72.

¹⁸³ Venkov, 12.7.1914

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 72.

¹⁸⁵ Urban Otto.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 571.

¹⁸⁶ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 72.

stranického vedení jako třeba: „*Agrárníci pomáhejme si!*“ nemohly zastavit pokles produktivity zemědělství.¹⁸⁷

Průmysl díky válce zažíval konjunkturu. Jednalo se hlavně o úsek průmyslu, který zajišťoval a vyráběl pro potřeby války. Zemědělství bylo od začátku války ochromeno. Mohla za to především povinná mobilizace do armády. Jednalo se často o mladé lidi, kteří patřili mezi nejschopnější pracovní sílu. Dále odvody koní narušovaly zemědělskou výrobu.¹⁸⁸

Český národ válka překvapila, i když se dala předpokládat. Ve válečném období se nezměnila organizační síť strany, avšak činnost nemohla pokračovat. Pokračování přišlo až v samostatném státě.¹⁸⁹ Agrárníci válku zrovna nevívali, chovali se loajálně jako celá česká společnost. I čeští rolníci zpívaly v kostelech a školách císařskou hymnu, kde první slova byla „*Zachovej nám Hospodine císaře a naši zem*“. První sloka končila slovy „osud trůnu habsburského Rakouska jest osudem“¹⁹⁰

Válečná doba přerušila činnost politických stran, ale Česká strana agrární upnula svou činnost v zájmových, hospodářských a družstevních organizacích. Spojení organizací bylo jen volné, avšak tvořili spojenou nádobu s funkcionářskými sbory.¹⁹¹ Samotná Ústřední jednota českých hospodářských společenstev měla na začátku války 2068 organizací. Tvořilo jí 1650 spořitelních a záložních spolků, dále družstva: 47 mlékařských, 31 čekanských a lihovarských družstev, 20 skladištních, 29 nákupních, 190 strojních, 13 elektrářských, 15 dobytkařských, 12 lnářských, 9 ovocnářských, 39 ostatních (mlýnská, pivařská, stavební, pekařská, zelinářská, bytová, tkalcovská, tiskařská a jiná)¹⁹². Je tedy možné konstatovat, že Česká strana agrární si zajistila nepřetržité fungování i za války.¹⁹³

České politické strany se pohybovaly ve válečných letech mezi aktivní a pasivní politikou. Aktivisté chtěli, aby česká politika společně s českými zeměmi byla věrná k Habsburskému mocnářství. Tím jednak se zabránil perzekuci, ale i zajištění politické budoucnosti na půdě Rakouska. Proto bude prospěšné vystoupit s prohlášeními, že jsme věrní habsburské monarchii. Zastánci této formy aktivní politiky se domnívali, že Rakousko-

¹⁸⁷ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 80. a Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 45.

¹⁸⁸ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 45.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 44.

¹⁹⁰ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 74.

¹⁹¹ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 45.

¹⁹² Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 77.

¹⁹³ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 45.

Uhersko neprohraje válku. Tuto aktivní politiku podporovali hlavně klerikální strany, jelikož katolická církev měla privilegované postavení v rámci Rakouska-Uherska. Naproti tomu příznivci pasivity byly ujištěny, že Rakousko-Uhersko válku prohraje, a proto je nutné vyhybat se podpory. Mezi stoupence této politiky patřil T. G. Masaryk.¹⁹⁴

Na podzim roku 1915 byl vypracován návrh programu Národního souručenství od mladočechů, agrárníků a sociálních demokratů. Tento návrh zavazoval strany ke společné podpoře habsburské monarchie.¹⁹⁵

Česká strana agrární v čele se Švehlou viděla možnost obrany národa ve vzniku sjednocené organizace spojující všechny české politické strany, který by spojovalo úsilí o státoprvnou politiku. Dne 19. listopadu 1916¹⁹⁶ vzniká Český svaz, kde byli sjednoceni čeští poslanci na říšské radě ve Vídni. Důležitou roli na vzniku této organizace sehrála domluva mezi agrárníky a sociálními demokraty. Téhož dne vzniká i Národní výbor, který byl nadstranickou autoritou ve věcech národních. Obě organizace měly sídlo v Praze. Součástí těchto organizací nebyla jen strana realistická a státoprvně pokroková. Švehla byl zvolen jednatelem Národního výboru. Založení těchto dvou organizací bylo přijato českou společností s pochopením a mínění bylo příznivé. Obě organizace měly zápasit za Rakousko.¹⁹⁷

Česká strana agrární byla rozdělena mezi loajální říši a druhý tábor. Strana byla přesvědčena v prvních dvou letech, o tom že Dohoda nechce Rakousko roztržít, ale přitom sympatizovala s akcemi proti Habsburské říši. Agrárníci pokládali pro národ za optimální přetvařovat se, dále klamat vojenskou diktaturu a úřady vůbec a hlavně bránit hospodářství a výživu.¹⁹⁸

Masaryk se snažil v emigraci přesvědčit země Dohody, význačné české politiky včetně Švehly, že vznik nezávislého Československa je možným.¹⁹⁹ Na jeho žádost vzniká v roce 1915 tajný výbor (později pojmenovaný na tzv. Maffii).²⁰⁰ Dále v roce 1916 založil Masaryk

¹⁹⁴ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 77.

¹⁹⁵ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 53.

¹⁹⁶ V knize od Dostála je uvedeno jiné datum (21. Listopadu 1916)

¹⁹⁷ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 53-55. a Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 81.

¹⁹⁸ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 45.

¹⁹⁹ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 52.

²⁰⁰ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 79.

a jeho spolupracovníci Československou národní radu. Začali zakládat ve státech Dohody z českých a slovenských válečných vězňů a zajatců tzv. československé legie.²⁰¹

Neutrální postoj Česká strany agrární se odrážel zejména v jeho tisku. *Venkov* byl většinou v době války loajální vůči Habsburské říši, za to stranický *Večer* podporoval aktivisty z tábora kolem Masaryka. Vládě nadále poskytovala půjčky Agrární banka, a to mnohem způsobně než Živnostenská banka. Zásobování potravin pro města a vládu zabezpečovala Zemědělská rada a jiné zemědělské organizace.²⁰²

Porady České strany agrární se konaly každý týden. Tyto schůzky se konaly v sekretariátu České strany agrární v Praze v ulici Hyberské č.p. 20. Předseda strany Švehla dbal na kontinuitu. Tyto porady ovšem nebyl nijak významné, šlo o zachování trvání, probíhaly v naprosté tichosti.²⁰³

Počínání České strany agrární za první světové války bývá obvykle s ironií popisováno jako politika dvou železek v ohni. Na jedné straně loajální, i když jistě vynuceně loajální postoj k vládě, na straně druhé jistě styky s odbojem. Do ciziny odjel agrární poslanec Dürich, který se připojil, i když ne příliš úspěšně do zahraniční akce, doma např. Švehla poskytoval v prostorách agrárního sekretariátu možnost ke schůzkám členům Maffie. Švehla sám se ostatně příliš nezdiskreditoval otevřeně loajálními postoji k vládě. To přenechával jiným (poslanec říšské rady František Staněk).²⁰⁴

Až se objevil prostor pro národní aktivitu, stal se Švehla duší všech vyjádření odporu (Manifest spisovatelů 1917, obnovení Národního výboru v červenci 1918 a poté veškerá činnost související s převratem kolem 28. října 1918 a následným vznikem ČSR. I navazování kontaktů se Slováky). Jeho zásluhou strana zabrala pozice ve vznikající vládě. To jí po válce usnadnilo přístup k získání rozhodujících pozic ve vedení nového státu. V roce 1922 se dále rozšířily pozice České strany agrární sloučením českého a slovenského agrárního proudu. Tato strana si udržela vedoucí postavení až do Mnichova.²⁰⁵

²⁰¹ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001, s. 52.

²⁰² Tamtéž, s. 55.

²⁰³ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 78.

²⁰⁴ Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007, s. 15.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 15.

6.1 Agrarismus na Slovensku

Hospodářská situace rolnictva na Slovensku koncem 19. století byla totožně krizová jako na Moravě, Čechách a ve Slezsku. Zadlužení rolníků se během 4 let zdvojnásobilo.²⁰⁶

Na rozdíl od Předlitavska v agrárních Uhrách nevznikla klasická agrární strana. Politická omezení v Uhrách vytvořila takovou situaci, že Slováci vytvořili pouze jednu stranu (Slovenská národní strana), a tak agrárnictví se nemohlo plně rozvinout.²⁰⁷ Zájmy zemědělců obhajovali představitelé různých politických stran. Praotcem agrárnictví na Slovensku se stalo družstevní hnutí, hlavně v oblasti lidového peněžnictví. Centrem tohoto hnutí byla do vypuknutí 1. světové války Západoslovenská Skalica. Kolem časopisu Hlas se sdružovali propagátoři zemědělského pokroku a uvědomění.²⁰⁸

K prvnímu pokusu založit agrární stranu na Slovensku došlo v roce 1908. Na základě dvou rolnických sjezdů konaných ve Skalici byla svolána na popud Milana Hodži porada uvědomělých rolníků v Budapešti. Na poradě ovšem nedošlo ke vzniku strany.²⁰⁹

Kontakty slovenských rolníků s českými, moravskými a slezskými agrárníky měly účinek i na založení družstevního ústředí. Ústředí poskytovalo pomoc při založení a vedení, dále šířilo myšlenku rolnické svépomoci a vychovávalo družstevní pracovníky. Vzájemnou spolupráci dosvědčují aktivity F. Kroihera a přednášky F. Udržala konající se v Budapešti. Jednotu mezi Čechy a Slováky podporovali Vavro Šrobár, Pavol Blaho, Anton Štefánek, kteří souvisí s časopisem Hlasem. Mezi ně patřil samozřejmě i Milan Hodža, který měl pojitko na Budapešť a Vídeň.²¹⁰

Čeští agrárníci udržovali už před válkou neformální vztahy se slovenskými agrárníky, kteří byli součástí Slovenské národní strany. Slovenský agrarismus ovlivnil fakt, že tu nebyli velkostatkáři a střední rolnický stav nebyl početný. Navíc pokud se objevil, jeho hospodářská síla byla menší než u středních rolníků v českých zemích.²¹¹

Beran přispíval k přátelským vztahům hlavně svými kontakty se slovenským dorostem. Mladé Slováky situoval na českém venkově pomocí organizace agrárního dorostu

²⁰⁶ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 37.

²⁰⁷ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha 2001. s. 50.

²⁰⁸ Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998, s. 37.

²⁰⁹ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 62.

²¹⁰ Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. s. 62.

²¹¹ Tamtéž, s. 61.

za účasti Československé jednoty. Kromě Slováků pobývali v českých zemích i mladý ruský dorost.²¹²

7. Závěr

Vznik samostatné České agrární strany roku 1899 patří k významným historickým předělům na poli moderní české společnosti. I když tato politická strana existovala poměrně krátkou dobu, tak se nesmazatelně zapsala do československých dějin. Co tomu předcházelo?

Politický strany vznikají rámci Habsburské monarchie ve druhé polovině 19. století. Od počátku probíhal politický boj hlavně ve městech. Řešit problémy venkova byla pro města druhořadá. Venkov tehdy sledoval politické dění a někteří se do něj aktivně zapojovali. Za jednu z hlavních příčin vzniku agrárního hnutí lze označit hospodářské krize, které nastaly v poslední čtvrtině 19. století. Tyto krize ovlivnily trh s obilím a pěstování cukrové řepy. Tato situace měla velký dopad na zemědělce. Jednak rostlo zadlužení zemědělců, ale i se zhoršovaly jejich důchody. Zemědělci se stávaly obětí těchto krizí. Ještě před vznikem samostatné České strany agrární byli zemědělci součástí Staročeské strany, avšak ta nebrala v potaz potřeby zemědělství. Postupně zemědělci přesunuli svou přízeň k mladočeské straně. Scénář se opakoval, jelikož mladočeská strana nevěnovala pozornost hospodářským otázkám týkajících se zemědělství. Zemědělci pochopili, že nejlepší bude, pokud budou zastupovat samy sebe. V roce 1889 vystoupilo Sdružení českých zemědělců ze svazku s mladočechy.

Začátky České strany agrární v Čechách je třeba hledat v roce 1881, kdy za spoluúčasti Alfonse Šťastného byla založena v Písku Jihočeská jednota hospodářská. Jednota byla důležitá pro formulování ideologie a programu českého agrárního hnutí. Ovšem rozhodující pro vznik této strany bylo Sdružení českých zemědělců pro království české. Jeho protagonisté zpočátku spolupracovali s mladočechy, protagonisté založili tiskařské družstvo a hlavně začali vydávat první agrární periodikum nesoucí název *Obrana zemědělců*, které vycházelo jako týdeník. Důležité je datum 6. ledna 1899, kdy se Sdružení českých zemědělců prohlásilo samostatnou stranou a začalo se neoficiálně nazývat Česká strana agrární.

²¹² Tamtéž, s. 62.

Počátky České strany agrární na Moravě je třeba hledat u J. R. Demela, který vedl moravské rolnictvo v letech 1860-1885. Z jeho iniciativy byla v roce 1883 založena první stavovská agrární organizace – Českomoravský spolek selský pro Moravu, avšak tato organizace byla v roce 1890 rozpuštěna z důvodu nerespektování litery stanov. Brzy poté (v témže roce) vznikla Ústřední rolnická jednota, která se v roce 1892 transformovala v Selskou jednotu pro Moravu a Slezsko. V roce 1904 se vůdci shodli na nutnosti vytvoření samostatné moravské politické organizace, což se téhož roku povedlo (27. prosince). Tehdy došlo ke vzniku Moravskoslezské agrární strany. Tiskovým orgánem se staly Selské listy.

Společné cíle zemědělců Čech, Moravy a Slezska dovedly všechny k myšlence spojit se a vytvořit jednolitou politickou stranu pro české země. Samostatná strana byla ustanovena 16. května 1905 v Praze a nesla název Československá strana agrární (obyčejně se pro ni užíval název Česká strana agrární). V roce 1906 byl založen oficiální agrární deník *Venkov*.

Antonín Švehla byl syn zakladatele Sdružení. Jednalo se o nadaného organizátora a programově uvědomělého bojovníka za agrární hnutí. Švehla se stal známý mezi rolníky v Čechách díky své aktivitě Ústřední jednotě řepařů. Zabýval se problémy spojené s pěstováním řepy. Šlo mu o to, aby řepaři prodávali řepu za spravedlivou cenu. Jeho rozsáhlá činnost měla učinit z pasivního rolníka aktivního účastníka politického života. Jeho cílem bylo, aby se Česká strana agrární stala zástupcem celého Venkova. Jeho přání se naplnilo v roce 1904, když vyhlásil heslo: „Venkov jedna rodina“. Stál u zrodu agrárního deníku *Venkov*. V roce 1908 po volbách byl zvolen poslancem za okres Jílové-Říčany. V roce 1909 byl zvolen předsedou České strany agrární. Jeho zvolení nebylo náhodné, byl zvolen na základě svého působení v zemědělské činnosti. Měl podíl na organizační práci a vnitřní výstavbě strany.

Volební úspěchy byly determinovány uceleným programem, který se skládal z části politické, sociální, hospodářské a kulturní. Již od prvopočátků strany si zakladatelé pochopili, že se mění politická situace a právě proto bylo nutné prosadit koncept masové politické strany. K tomuto rozhodnutí je donutilo postupné rozšiřování volebního práva, kdy bylo možné získat čím dál více potenciálních voličů. Dále je nutno konstatovat, že sjednocená strana ihned od začátku stupňovala organizační, přednáškovou, vzdělávací, odbornou, ale i všeobecnou činnost. V organizačních principech se strana inspirovala principy sociální demokracie. Strana kromě toho díky rozšiřování odborových organizací získala další venkovany, kteří v budoucnu pro tuto stranu hlasovali. Agrárníci zvyšovali svůj vliv v

peněžních ústavech, což nakonec v roce 1911 vyústilo v založení vlastní Agrární banky. Po říšských a zemských volbách v roce 1908 se strana stala nejsilnější stranou v obou zákonodárných sborech. Postavení vedoucí strany si Česká strana agrární udržela až do Mnichova.

Bakalářská práce rozhojnila historickou vědu zejména informacemi, jež se týkají deníku Venkov, který poprvé vyšel v mimořádně velikém nákladu dne 29. března 1906. Autoři publikací o České straně agrární se zmiňují o významu deníku Venkova pro zemědělský lid, ovšem vynechávají informace, z jakých rubrik a příloh se skládal. Pouze historik Rokoský a bývalý funkcionář strany Dostál uvádí tyto informace. V tomto periodiku lze najít spoustu zajímavého materiálu pro budoucí práce na téma Česká strana agrární. Dále bylo přelomové, jak Česká strana agrární předběhla svou dobu v rovnocennosti muže a ženy, tato rovnocennost byla zakotvena v řádu strany. Ženy se vyskytovaly i na vyšších pozicích v rámci strany. Tomuto fenoménu by se dalo taktéž více věnovat. Tato bakalářská práce přináší celistvý přehled formování a působení České strany agrární od jejího vzniku po rok 1918. Řada historiků propojila historii České strany agrární s osudy členů strany (Rokoský – Beran, Dostál – Švehla, Miller – Švehla).

V budoucnu by se vedle tehdejšího tisku dala použít ke zpracování tématu také osobní pozůstalost českých politiků 19. století z řad České strany agrární. Uvedl bych například fond Karla Práška, Antonína Švehly a Milana Hodži. Osobní fondy politiků (Švehly a Hodži) se nacházejí v Archivu Národního muzea v Praze. Osobní fond Karla Práška lze nalézt v Archivu Kanceláře Prezidenta Republiky v Praze. Doposud neprobádaný je fond Svobodné učení selské 1924-1945, který ovšem vznikl v době první republiky.

Seznam použité literatury a pramenů

a) literatura

Čapka František, Slezák Lubomír: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011.

Dostál Vladimír, V.: *Agrární strana*. Brno 1998.

Dostál Vladimír, V.: *Antonín Švehla – Profil československého státníka*. Praha 1990.

Harna Josef, Lacina Vlastislav: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha 2007.

Kučera Eduard, Kučerová Zdeňka.: *O Agrárnický stát*. Praha 1955.

Malíř, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám (Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914)*. Brno 1996.

Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha 2001.

Rychlík Jan, Holeček Lukáš, Michal Pehr a kol.: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. Století*. Praha 2015.

Rokoský, Jaroslav.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011.

Vondruška Vlastimil.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990.

Urban Otto.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982.

b) prameny

Program České strany agrární. Praha 1903.

Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko. Olomouc 1905.

Sjezdová zpráva o činnosti České strany agrární v letech 1912-1913. Praha 1913.

Zpráva o činnosti dorostu v letech 1912-1913. Praha 1913.

c) periodika

Venkov 1906-1918 (29.3.1906; 1.9.1909; 23.5.1914; 24.5.1914; 3.6.1914; 29.6.1914; 12.7.1914)

Rozkvět (20.7.1909)

Resume

Causes of commencement Czech agrarian movement we can discover in last quarter of the 19th century. At that time was economic crisis, which had huge impact on farmers. They started to protect themselves.

The origins of the Czech agrarian movement occur in Moravia in the year 1883, where the Czech-Moravian Farmer's Society for Moravia and Silesia was founded in Olomouc. Shortly thereafter, the agrarian movement expands to the Czech countries, thanks to efforts of Alfons Šťastný.

In 1889 The Farmer's Union was established in Prague. In the same year was founded the independent Czech Agrarian Party same (on 6th January). The Moravian and Silesian, agrarian movements were unified in 1905. In the elections to the Imperial Council (the Austrian parliament) in 1907, the party won 28 (29) mandates and its representative Karel Prášek, became a Czech minister – compatriot (minister without a department).

The development of Czech agrarianism and the Agrarian Party is tightly connected with Antonín Švehla (1873-1933), who was the chief reformed themselves from an interest group into the most powerful Czech political party next to the Social Democratic Party before World War I.

Despite of the short existence of the Czech Agrarian Party, the party was a strong party defending all the farmers, fighting for their rights and the same position of men and women.